

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนนี้จะนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเรียงตามลำดับหัวข้อต่างๆดังนี้
แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

1. ความหมายของความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
2. ความสำคัญของความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
3. ลักษณะของบุคคลที่มีความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
4. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
5. แนวทางในการพัฒนาความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
6. การวัดและการประเมินความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
7. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
8. ลักษณะของครอบครัวไทย

แนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัว

1. ความหมายของการสื่อสาร
2. ความสำคัญของการสื่อสารในครอบครัว
3. การสื่อสารระหว่างบุคคลกับความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
4. การสื่อสารในครอบครัวกับการพัฒนาวัยรุ่น
5. รูปแบบการสื่อสารในครอบครัว
6. การพัฒนาการสื่อสารในครอบครัว
7. งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัว

แนวความคิดเกี่ยวกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง (self esteem)

ความหมายของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่อวัยรุ่น

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้ให้ความหมายว่า เป็นการรับรู้ของบุคคล แล้วแสดงออกด้วยการยอมรับหรือไม่ยอมรับตนเอง แสดงให้เห็นถึงขอบเขตของความเชื่อของบุคคลในด้านความสามารถ ความสำคัญ ความสำเร็จ และความมีพลังอำนาจของตนเองซึ่งบุคคลอื่นสามารถรับรู้ได้จากคำพูดและท่าทีที่บุคคลนั้นแสดงออกไป

โรเซนเบิร์ก (Rosenberg, 1979) ได้ให้ความหมายว่า เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในของบุคคล เกี่ยวกับการยอมรับนับถือตนเอง เห็นคุณค่าตนเองและเชื่อมั่นในตนเองเช่นกัน

แบรนด์เดน (Branden, 1981) ได้ให้ความหมายว่า เป็นความรู้สึกว่าตนเองมีค่า มีความเชื่อมั่นว่าตนมีความสามารถในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้สำเร็จดังใจ

ทาฟท์ (Taft, 1985) กล่าวว่า ความภาคภูมิใจในตนเอง เป็นการประเมินหรือตัดสินคุณค่าของตนเอง โดยอาศัยกระบวนการรับรู้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง 2 ขั้นตอน คือ

1. การรับรู้คุณค่าของตนเองจากภายใน (inner self-esteem) เป็นการรับรู้คุณค่าของตนเองโดยประเมินจากความสามารถ สมรรถนะ และการกระทำต่าง ๆ แล้วผลที่ได้รับตรงตามที่ตนปรารถนาหรือคาดหวัง ซึ่งความภาคภูมิใจในลักษณะนี้จะถูกสร้างอย่างถาวรจากประสบการณ์ตั้งแต่วัยแรกของชีวิต

2. การรับรู้คุณค่าของตนเองจากภายนอก (outer self-esteem) เป็นการรับรู้คุณค่าของตนเอง โดยประเมินเจตคติและการยอมรับของบุคคลอื่นที่มีต่อตนเอง ซึ่งความภาคภูมิใจในตนเองลักษณะนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบทบาททางสังคมและความสามารถในการเผชิญปัญหาของบุคคลนั้น ๆ

จากความหมายของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่นำเสนอไปแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่าความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง หมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเอง ว่าตนมีความสามารถ ความสำคัญ ความเชื่อมั่น ยอมรับตนเอง ความเคารพนับถือตนเองซึ่งเกิดได้จากการที่บุคคลประเมินตนเอง หรือเกิดจากที่บุคคลอื่นประเมินและความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบทบาทในสังคม

ความสำคัญของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่อวัยรุ่น

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับตัวทางอารมณ์สังคมและการเรียนรู้ของเด็กความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองนับว่ามีค่าสูงยิ่งเพราะเป็นพื้นฐานของการมองชีวิตสมรรถนะทางด้านสังคมและอารมณ์ที่เกิดจากความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่า

ค่าในตนเองสูงจะสามารถเผชิญอุปสรรคที่เข้ามาในชีวิตสามารถยอมรับสถานการณ์ที่ทำให้ตนรู้สึกผิดหวังท้อใจ ด้วยความเชื่อมั่นในตนเองจึงเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้ที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะมีพลังในการหลีกเลี่ยงปัญหารุนแรงในอนาคตได้เป็นอย่างดี (ชัยวัฒน์ วงศ์อาษา, 2540) เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเด็กสู่ผู้ใหญ่ต้องเผชิญ ปัญหาต่าง ๆ ลักษณะสำคัญที่ปรากฏเด่นชัดในช่วงวัยรุ่นคือ

1. เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกายความสนใจ ความคิด ความรู้สึกและอารมณ์
2. ต้องการความเป็นอิสระ ในช่วงวัยนี้เริ่มพึ่งพาตนเอง อยากแสดงความสามารถ บางครั้งอยากลองดี และคิดต่อต้านผู้ใหญ่
3. เป็นวัยที่เผชิญปัญหาการปรับตัว การแสดงท่าทีบทบาทต่าง ๆ ทางสังคม
4. เป็นวัยแห่งการเสริมสร้าง ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ ด้านทำให้วัยรุ่นต้องการเสริมสร้างในทุก ๆ ทางเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าวัยรุ่นต้องการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง เมื่อวัยรุ่นสามารถปรับตัวได้วัยรุ่นจะรู้สึกว่าตนเองมีค่า สามารถทำประโยชน์ ได้มากมาย สิ่งเหล่านี้จึงสำคัญต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของวัยรุ่น

การเห็นคุณค่าในตนเองของวัยรุ่นในปัจจุบันมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม และประเทศชาติ เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาปลูกฝังให้เกิดขึ้นโดยริบด่วนกับเด็ก และเยาวชนไทยของเราเพื่อเป็นการเตรียมตัวเยาวชนให้เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพต่อการพัฒนาสังคม และประเทศชาติต่อไป (จรรยา สุวรรณทัต, 2531)

ลักษณะของบุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเอง

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) แสดงพรรณนาว่าบุคคลแสดงระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทำทาง นำเสียง คำพูดและพฤติกรรม ระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองที่แตกต่างกันจะมีผลต่อบุคคลดังนี้

1. บุคคลที่มีความรู้สึกคุณค่าในตนเองสูง จะมีความสอดคล้องกลมกลืนทั้งหมดของ “ตน” รับรู้คุณค่าของตนตามความเป็นจริง ตระหนักถึงศักยภาพทั้งหมดของตนเอง มีจิตใจที่เปิดกว้างและยอมรับสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง พร้อมทั้งสามารถแสดงพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม บุคคลเหล่านี้มีความกระตือรือร้นเชื่อมั่นในตนเองว่ามีความสามารถในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ มักเป็นผู้นำในการอภิปรายและมีความคิดเป็นของตัวเองในการแสดงความคิดเห็น ไม่หวั่นไหวต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ มีความคิดสร้างสรรค์ มองโลกในแง่ดี มีความสามารถในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า ตลอดทั้งเป็นผู้ที่มีความพึงพอใจ เคารพ และประทับใจในตนเอง

บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะตระหนักความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่น รวมทั้งสามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมได้ นอกจากนี้ เบสส์ (Bass, 1960) ได้ศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง พบว่าเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง มองตนเองด้านบวก มีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ไม่หวั่นไหวในคำวิพากษ์วิจารณ์หรือการตำหนิจากบุคคลอื่นได้ง่าย มีลักษณะการยอมรับตนเอง ยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่น ใส่ใจและสามารถรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่นได้อย่างละเอียดอ่อน สามารถแสดงความคิดเห็นและความต้องการของตนเองอย่างตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง ใช้กลไกในการป้องกันตนเองน้อย มักเป็นผู้ริเริ่มสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นก่อน มีความยืดหยุ่น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่เป็นประโยชน์ มีความกระตือรือร้น กล้าทำงานที่ท้าทายความสามารถ พอใจที่ได้ใช้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีความวิตกกังวลน้อย ซึ่งโดยภาพรวมแล้วบุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะมีความสุขและใช้ชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ

2. บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำ จะมีลักษณะแตกต่างกับบุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง คือ ขาดความมั่นใจในตนเอง รู้สึกว่าไร้ค่า ไม่มีความสามารถ มีความวิตกกังวลสูง มีความเครียด ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นแตกต่างไปจากคนอื่น ชอบเป็นผู้ฟังมากกว่าแสดงบทบาท ไม่มีความพยายามในการทำงานที่ซับซ้อน เมื่อพบอุปสรรคก็จะละทิ้งงาน หลีกเลี่ยงการแก้ไขปัญหา ไม่มีความยืดหยุ่นมักยึดติดกับสิ่งที่รู้จักและคุ้นเคย หลีกเลี่ยงการคบหาสมาคมกับบุคคลอื่น พอใจที่จะอยู่เงียบ ๆ ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ มักคล้อยตามผู้อื่น กลัวการทำให้ผู้อื่นโกรธ หวั่นไหวต่ออิทธิพลของสังคม ขาดพลังความสามารถในการทำงานให้สำเร็จ ใช้กลไกในการป้องกันตนเองคิดว่าเพื่อน ๆ ไม่ยอมรับ ไม่สนใจและเกิดความรู้สึกเสียใจบ่อย ๆ (Ellis & Grieger, 1977)

แอทวอเตอร์ (Atwater, 1992) ได้กล่าวถึงลักษณะของวัยรุ่นที่มีความรู้สึกคุณค่าในตนเองสูง และต่ำไว้ดังนี้

ตารางที่ 1 ลักษณะของวัยรุ่นที่มีความรู้สึกคุณค่าในตนเองสูง และต่ำ

วัยรุ่นที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูง	วัยรุ่นที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำ
1. กล้าแสดงความคิดเห็น	1. ไม่แสดงความคิดเห็นแม้ถูกถาม
2. ฟังผู้อื่นพูด	2. วิจารณ์คำพูดของผู้อื่น
3. เป็นฝ่ายริเริ่มที่จะมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น	3. หลีกเลียงที่จะติดต่อกับผู้อื่นก่อน
4. ให้ความร่วมมือกับกลุ่ม	4. มองกลุ่มอย่างสังเกตุ
5. ยอมรับในคำชมเชย	5. ปฏิเสธคำชมเชย
6. ให้ความเชื่อถือผู้อื่นตามสมควร	6. อิจฉา และพูดจาถากถางข้อคิดเห็นของผู้อื่น
7. ทำตามความต้องการของตนเอง	7. คาดหวังในตนเองมากเกินไปหรือน้อยเกินไป
8. ยินดีกับความสำเร็จของตนเอง	8. พุดโอ้อวดเกี่ยวกับความสำเร็จของตนเองมากเกินไป
9. รู้จักแบ่งปัน และรับความรัก	9. ไม่ให้ความรักเพื่อหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด
10. แสดงลักษณะของตนเองตามความเป็นจริง	10. หลีกเลียงความคิดเห็นต่อตนเองตามความเป็นจริง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสามารถบ่งบอกถึงบุคลิกภาพของบุคคล บุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองสูงจะมีความสุขในชีวิตปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนบุคคลที่มีความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองต่ำจะมองโลกในแง่ร้าย ไม่ยอมรับความจริง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับความมีคุณค่าในตนเอง

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองซึ่งมีนักทฤษฎีหลายท่านได้กล่าวถึงมากมาย

1. ทฤษฎี Psychosocial stage 8 ขั้นตอนของแอร์คสัน
2. ทฤษฎี “ตัวตน” (self) ของ Rogers
3. แนวคิดของคูเปอร์สมิท
4. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ของ Sullivan

ทฤษฎี Psychosocial stage 8 ขั้นตอนของเอริกสัน ที่เน้นว่าลักษณะสัมพันธภาพที่บุคคลมีกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ (เช่น พ่อแม่ เพื่อน สามี-ภรรยา) และข้อขัดแย้งทางสังคมจิตใจซึ่งข้อขัดแย้งนี้เกิดจากความสัมพันธ์ที่ปัจเจกชนมีต่อกลุ่มบุคคลที่เป็นศูนย์กลางความผูกพันถ้าบุคคลสามารถแก้ไขวิกฤต และขัดแย้งได้ด้วยดีก็จะส่งผลคือมีโครงสร้างบุคลิกภาพที่มั่นคง (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2539) งานวิจัยครั้งนี้ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มวัยรุ่นซึ่งทฤษฎีของเอริกสันกล่าวไว้ตั้งแต่วัยเด็กในทีนี้จะขอก้าวโดยละเอียดแค่ระยะวัยรุ่น ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการขั้นที่ 1 ความไว้วางใจ และความไม่ไว้วางใจในผู้อื่น (trust-mistrust) เป็นระยะวัยทารกแรกเกิดจนถึงหนึ่งขวบครึ่ง
2. พัฒนาการขั้นที่ 2 ความคิดริเริ่ม และความรู้สึกผิด (autonomy shame-doubt) เริ่มตั้งแต่วัย 1 ขวบครึ่งจนถึง 3 ขวบ
3. พัฒนาการขั้นที่ 3 ความคิดริเริ่ม และความรู้สึกผิด (initiative-guilt) เริ่มตั้งแต่ 3 ขวบ ถึง 6 ขวบ
4. พัฒนาการขั้นที่ 4 ระยะการฝึกทักษะในสังคม และการเกิดปมด้อย (industry-inferiority) เริ่มตั้งแต่ 6 ขวบ ถึง 12 ขวบ หรือระยะวัยเรียน
5. พัฒนาการขั้นที่ 5 การสร้างเอกลักษณ์แห่งตน และความสับสนในเอกลักษณ์แห่งตน (identity-identity confusion) เริ่มตั้งแต่ 12 ปี ถึง 20 ปี ซึ่งเป็นระยะพัฒนาการของวัยรุ่น และเป็นวัยที่มีความสำคัญในการสำนึกคุณค่าในตนเองของบุคคลสูงกว่าวัยอื่น ๆ ซึ่งแม้ว่าความสำนึกคุณค่าในตนเองของบุคคลจะพัฒนาในทุกช่วงอายุ แต่จะมีการพัฒนาอย่างเห็นได้ชัดในช่วงวัยรุ่น เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยร่างกายมีความเจริญเติบโตไปสู่การมีวุฒิภาวะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งร่างกาย และจิตใจ อารมณ์ และสังคม และจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ความคิดหรือมโนภาพที่บุคคลมีต่อตนเองมีการเปลี่ยนแปลง วัยรุ่นจึงประสบปัญหาในการแสวงหาเอกลักษณ์ของตนเองเพื่อให้เกิดการยอมรับจากบุคคลอื่น รวมทั้งการยอมรับตนเองด้วยในขณะเดียวกันวัยรุ่นก็มีความต้องการตำแหน่งทางสังคมด้วยโดยเฉพาะกลุ่มเพื่อน คูเปอร์สมิท พบว่า สัมพันธภาพของเด็กท่ามกลางเพื่อนในวัยเดียวกันมีอิทธิพลต่อความสำนึกคุณค่าในตนเองของเด็ก การได้รับการยอมรับและเป็นที่นิยมชมชอบจากกลุ่มเพื่อนก็จะมีผลสำคัญในคุณค่าในตนเองสูง ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลอยู่ในสังคมหรือกลุ่มเพื่อนที่ชอบด่าทอหรือเยาะเย้ยอยู่เสมอไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่ม ก็จะเป็นการยากที่บุคคลจะมองตนเองทางบวก ความสำนึกในคุณค่าในตนเองก็จะต่ำลงด้วย การได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนจึงมีความสำคัญต่อความสำนึกในคุณค่าในตนเองของวัยรุ่นอย่างมากการเรียนรู้ที่จะสร้างสัมพันธภาพอันดีกับเพื่อนๆจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวัยรุ่น สัมพันธภาพที่ดีงามและมั่นคงได้นั้นการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีประสิทธิภาพเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง (Deetz & Stevenson, 1986;

Devito, 1995) เนื่องจากการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีประสิทธิภาพจะก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างกันและกัน ช่วยให้บุคคลรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง และเข้าใจผู้อื่นด้วย (Sasse, 1978) และวัยรุ่นยังต้องมีการตัดสินใจในการประกอบอาชีพในอนาคต ต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมในสังคมมากขึ้น ตลอดจนการเลือกคู่ครอง และการแสดงความสามารถตามบทบาทที่ได้รับ (กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล, 2531) ดังนั้นความสำคัญคุณค่าในตนเองของเขายิ่งขึ้นอยู่กับการสำเร็จในการทำงาน การได้รับการยอมรับจากสังคม และการมีคุณค่าในสังคม ภาวะทางเศรษฐกิจ รวมทั้งลักษณะทางกายภาพ ซึ่งพบว่าลักษณะทางกายภาพที่ดีจะทำให้บุคคลมีความพึงพอใจในตนเองมากกว่า บุคคลที่มีลักษณะทางกายภาพไม่ดี โดยเฉพาะวัยรุ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายอย่างมาก และพบว่าวัยรุ่นที่มีสุขภาพร่างกายไม่ดี มีโรคภัยไข้เจ็บแทรกซ้อนจะมีความสำคัญในคุณค่าตนเองต่ำอีกด้วย

6. พัฒนาการขั้นที่ 6 ความใกล้ชิดผูกพัน และความรู้สึกโดดเดี่ยว (intimacy-isolation) เริ่มตั้งแต่อายุ 20 ปีถึง 40 ปี ซึ่งเป็นวัยผู้ใหญ่ตอนต้น

7. พัฒนาการขั้นที่ 7 การบำรุงส่งเสริมผู้อื่น และการพะวงเฉพาะตน (generativity – selfabsorbtion) เริ่มตั้งแต่อายุ 40 ปีถึง 60 ปี เป็นระยะวัยกลาง

8. พัฒนาการขั้นที่ 8 ความมั่นคงทางจิตใจและความสิ้นหวัง (integrity-despair) เริ่มตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นวัยสูงอายุ

ทฤษฎี “ตัวตน” (self) ของโรเจอร์ (Rogers, 1959 cited in Pervin, 1984)

เป็นทฤษฎีที่เน้นในเรื่องของ “ตัวตน” ซึ่งมีอิทธิพลต่อการสร้างแบบของบุคลิกภาพโดยอาศัยการรู้จักมองตนเอง และประสบการณ์ที่จะเป็นตัวชักนำไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีได้

“ตัวตน” ตามความหมายของโรเจอร์ (Rogers, 1959 cited in Pervin, 1984) คือ กระบวนการที่มีระบบระเบียบ ซึ่งประกอบด้วยความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับตนเองของแต่ละบุคคลที่เรียกว่าอึดมโนทัศน์ (self concept) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากอาศัยประสบการณ์และการปฏิบัติของแต่ละบุคคล คนที่สามารถปฏิบัติตัวได้ดีแสดงว่า รู้จักมองตนเอง มีอึดมโนทัศน์กว้างไกล รู้จักใช้ประสบการณ์ในชีวิตพัฒนาบุคลิกภาพ ส่วนคนที่มองตนเองแบบยึดติด ไม่ยืดหยุ่น หรือมีอึดมโนทัศน์แคบ ทำให้ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพความเป็นจริงได้จึงอาศัยข้ออ้าง ๆ หรือสร้างกลไกทางจิต (defence mechanism) ขึ้นมาปกป้องตัวเอง จากการที่ตน ปฏิเสธ และยึดหวังกับความเป็นจริงที่ยอมรับไม่ได้

โรเจอร์ (Rogers, 1959 cited in Pervin, 1984) ได้ให้ความสำคัญต่อความสามารถในการสื่อสารประสบการณ์เป็นอย่างยิ่งเขาเชื่อว่าไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ มีความแปรปรวนทางอารมณ์ เพราะไม่สามารถสื่อประสบการณ์เฉพาะตน ทั้งต่อตัวเองและต่อผู้อื่น โดยเฉพาะประสบการณ์จิต

ได้สำนึก บุคลิกภาพของมนุษย์ถูกหล่อหลอม และผลักดันจากประสบการณ์ของบุคคลตั้งแต่แรก เกิดเป็นต้นมา และตลอดไปจนจบชีวิต (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2539)

โรเจอร์ (Rogers, 1959 cited in Pervin, 1984) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” ว่า มนุษย์ที่เกิดขึ้นมาประกอบด้วยตัวตน 3 รูปแบบ

1. ตัวตนที่เรามองเห็น (self concept)
2. ตัวตนตามความเป็นจริง (real self)
3. ตัวตนตามอุดมคติ (ideal self)

เด็กแรกเกิดไม่สามารถแยกตนเองจากสิ่งแวดล้อมได้ การมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ช่วยให้เด็กได้เรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ แยกแยะให้สัญลักษณ์จนกลายเป็นประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งจะพัฒนาต่อมาเป็นแนวคิดเกี่ยวกับตน (self concept) “ตน” จึงหมายถึงความคิดหรือมโนภาพของบุคคลในการที่บุคคลรับรู้ตนเอง และรับรู้สัมพันธ์ภาพที่ตนเองมีต่อผู้อื่นและสิ่งอื่นในชีวิต ซึ่งบุคคลจะประเมินภาพของตนเองออกมาเป็นการเห็นคุณค่าในตนเองผ่านการพิจารณาการกระทำ ความสามารถ บุคลิกลักษณะกับค่านิยม และมาตรฐานส่วนตัว (Rogers, 1959 cited in Pervin, 1984)

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) กล่าวว่า ความมีคุณค่าในตนเองของบุคคลเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นหรือสิ่งแวดล้อมแล้วแสดงออกมาในรูปทัศนคติที่มีต่อตนเองและจากการศึกษาของคูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) พบว่าบุคคลรอบข้างเช่นบิดามารดา ญาติพี่น้อง สามีภรรยา ครูและเพื่อนๆ มีอิทธิพลในการเสริมสร้างความมีคุณค่าในตนเองให้สูงขึ้นได้ เนื่องจากบุคคลเหล่านี้ มีส่วนช่วยในการพัฒนาความเชื่อถือในตัวบุคคล ทั้งในด้านการให้ความเชื่อถือ ความสำคัญ การยกย่องในคุณค่า ยอมรับความสามารถ มีการชี้แนะในการแก้ปัญหาต่าง ๆ

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ได้จำแนกคุณลักษณะพื้นฐานของความมีคุณค่าในตนเองไว้ 4 ประการ คือ

1. ความสำคัญ (significance) เป็นวิธีทางที่บุคคลรู้สึกเกี่ยวกับการถูกยอมรับการมีคุณค่าอย่างเหมาะสม รู้สึกว่าตนเป็นที่รักของบุคคลอื่น มีประโยชน์ต่อครอบครัวและสังคม
2. ความสามารถ (competence) เป็นวิธีการที่จะพิจารณาความมีคุณค่าจากการกระทำได้สำเร็จได้ตามเป้าหมาย สามารถเผชิญกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตด้วยความมั่นใจ สามารถปรับตัวได้ดีใช้กลไกในการป้องกันตนเองน้อยและสามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. คุณความดี (virtue) หรือการบรรลุมมาตรฐานตามศีลธรรม และจริยธรรมเป็นการ

ปฏิบัติตัวสอดคล้องกับศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยมของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม มีความคิดและการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง รับรู้คุณค่าของตนตามความเป็นจริงมองโลกในแง่ดี และมีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่

4. พลังอำนาจ (power) เป็นอิทธิพล ที่บุคคลมีต่อชีวิตตนเอง และผู้อื่นต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ รอบตัว มีความเชื่อมั่นในอำนาจการกระทำของตนว่าจะก่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ และมีความสามารถเพียงพอในการที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการได้

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของ Sullivan (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2539) แนวคิดของ ชัลลิวแวน กล่าวว่า บุคลิกภาพของมนุษย์เป็นผลพวงมาจากสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ซึ่งเราจะตัดสินใจได้ว่าใครมีบุคลิกภาพอย่างไร โดยการสังเกตว่าบุคคลนั้นมีสัมพันธภาพกับผู้อื่นอย่างไร เช่น การชอบวางอำนาจ ชอบข่มขู่ ชอบแก้ตัว ชอบเก็บตัว ถอยหนีจากบุคคลอื่น ชอบปรักปรำผู้อื่น ฯลฯ อย่างไรก็ตามเขาได้กำหนดโครงสร้างบุคลิกภาพอย่างหยาบเป็น 3 ประเภท คือ

Dynamism : คือพฤติกรรมที่เป็นความเคยชินในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (เช่น ชอบรับใช้ช่วยเหลือผู้อื่น ชอบเอาเปรียบ ชอบบ่นเพื่อให้ผู้อื่นเห็นใจ ฯลฯ) ศูนย์กลางของ dynamism คือ self เป็นกระบวนการที่พัฒนามาจากวิธีที่ป้องกันตนเอง เพื่อให้ความสัมพันธ์กับผู้อื่นดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับพ่อแม่ผู้เลี้ยงดู ซึ่งมักจะหล่อหลอมเป็นบุคลิกภาพประจำตน ความสัมพันธ์กับพ่อแม่ทำให้เด็กเรียนรู้ว่าพฤติกรรมอะไรเป็นสิ่งที่พ่อแม่พอใจ พฤติกรรมอันใดที่พ่อแม่ไม่ชอบ การเรียนรู้เองช่วยให้เด็กตัดสินใจว่าตนเป็นคนดี เลว ตามคำบอกเล่าของพ่อแม่ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งของ self และบุคลิกภาพย่อมมีความแตกต่างในรายบุคคล ขึ้นอยู่กับลักษณะความสัมพันธ์ของเด็กกับพ่อแม่

Personification : คือมโนภาพที่ปัจเจกชนวาดเป็นภาพตัวเอง เป็นภาพคนอื่นที่มีสัมพันธภาพกับตน ภาวะนี้เป็นจุดชุมนุมพร้อมประกอบด้วยความรู้สึก เจตคติ และความคิดรวบยอดมโนภาพที่คนทั้งหลายมีต่อผู้อื่นนั้นอาจถูกต้องตรงกับมโนภาพที่คนทั่วไปมีต่อผู้นั้น หรืออาจไม่ถูกต้องตรงกันก็ได้ เมื่อเป็นภาพที่ตราติดในการรับรู้แล้วก็ค่อนข้างถาวร และขยายวงไปได้ เช่น เด็กวาดมโนภาพพ่อว่าเป็นคนชอบใช้อำนาจ เด็ดขาด ก็ขยาย personification นี้ไปยังชายอื่น ๆ ด้วยเช่น ครู ตำรวจ ฯลฯ เป็นต้น (Hall & Lindzey, 1978 อ้างถึงใน ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2539)

Cognitive process : ชัลลิวแวนเชื่อว่า กระบวนการความคิดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างบุคลิกภาพ

ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองตามแนวคิดของคูเปอร์สมิท เนื่องจากแนวความคิดนี้เชื่อว่า ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองแม้ว่าจะเริ่มมีพัฒนาการมาตั้งแต่ในช่วงแรกเกิดก็ตาม แต่ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคลมิได้คงอยู่เช่นนั้นตลอดไป

หากแต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้จากการมีปฏิสัมพันธ์การสื่อสารจากบุคคลอื่น และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นกลุ่มวัยรุ่นซึ่งความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองในวัยนี้มีความสำคัญอย่างมาก

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองนั้นเป็นกระบวนการประเมินหรือตัดสินความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคล โดยอาศัยการพัฒนาและขัดเกลามาตั้งแต่วัยเด็กด้วยการอบรมเลี้ยงดู การปลูกฝังทัศนคติ และค่านิยมอันดีงามรวมทั้งการได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ จากเหตุการณ์ในชีวิตอุปสรรค (Coopersmith, 1981) กล่าวว่า เป็นผลมาจากปัจจัย 2 ประการ ดังนี้

1. องค์ประกอบภายในตน

องค์ประกอบภายในตน หมายถึง ลักษณะเฉพาะบุคคล แต่ละคนที่มีผลทำให้การเห็นคุณค่าในตนเองของบุคคลแต่ละคนแตกต่างกันออกไป องค์ประกอบภายในตนประกอบด้วย

1.1 ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพของบุคคลมีความสัมพันธ์กับการเห็นคุณค่าในตนเองของเขา ลักษณะทางกายภาพบางลักษณะมีส่วนช่วยให้บุคคลเกิดเห็นคุณค่าในตนเองเพิ่มมากขึ้น เช่น ความงาม ลักษณะทางกายภาพบางลักษณะเอื้ออำนวยให้บุคคลประสบความสำเร็จในกิจกรรมที่บุคคลนั้นให้คุณค่า เช่น ความแข็งแรง ความรวดเร็ว ทั้งความแข็งแรงและความรวดเร็วมีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองของเพศชายอย่างมีนัยสำคัญมากกว่าความงามทางกายภาพ ในขณะที่ความงามทางร่างกายมีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเองในเพศหญิงมากกว่าในเพศชาย อย่างไรก็ตาม ลักษณะทางกายภาพใด ๆ ก็ตามมีความสัมพันธ์กับการเห็นคุณค่าในตนเองก็ขึ้นอยู่กับค่านิยมของสังคมนั้น ๆ บุคคลที่มีลักษณะทางกายภาพที่ดีจะมีความพึงพอใจในตนเองมากกว่าบุคคลที่มีลักษณะทางกายภาพไม่ดี

1.2 ความสามารถทั่วไป สมรรถภาพ และการกระทำ ความสามารถทั่วไป สมรรถภาพ และการกระทำ มีความสัมพันธ์กับการประสบความสำเร็จของบุคคลทั้งในโรงเรียนและสังคม ลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจมีความสัมพันธ์และช่วยส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยมีสติปัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในวัยเรียน การประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวในเรื่องการเรียนมีผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง กล่าวโดยสรุปสติปัญญา มีผลต่อสมรรถภาพและผลการเรียน ซึ่งส่งผลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง

1.3 ภาวะทางอารมณ์ ภาวะทางอารมณ์เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพึงพอใจ ความรู้สึกเป็นสุข ความวิตกกังวลของบุคคล ภาวะทางอารมณ์ดังกล่าวเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นแล้วส่งผลต่อการประเมินตนเองบุคคลที่ประเมินตนเองในทางที่ดีจะแสดงความรู้สึกและสื่อความพึงพอใจ ตลอดจนภาวะอารมณ์ด้านบวกออกมา ในขณะที่บุคคลประเมินตนเองในทางที่ไม่ดี

บุคคลเหล่านี้ไม่มีความพึงพอใจในภาวะปัจจุบันของตนเองมองว่าตนไม่สามารถประสบความสำเร็จในอนาคตได้

1.4 ค่านิยมส่วนบุคคล บุคคลจะประเมินตนเองกับสิ่งที่ตนเองให้คุณค่าให้ความสำคัญ บุคคลที่ให้คุณค่าแก่ความสำเร็จทางการเรียน ถ้าเขาประสบความสำเร็จล้มเหลวทางด้านนี้จะส่งผลต่อการเห็นคุณค่าของเขา บุคคลจะให้คุณค่าแก่สิ่งหนึ่งสิ่งใดสอดคล้องกับค่านิยมของสังคมให้คุณค่า ถ้าค่านิยมส่วนตัวของเขามีความสอดคล้องกับค่านิยมของสังคม การเห็นคุณค่าของตนเองของเขายิ่งสูงขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าค่านิยมของเขาไม่สอดคล้องกับค่านิยมของสังคม บุคคลจะมีการเห็นคุณค่าของตนเองต่ำลง

1.5 ความทะเยอทะยาน การประเมินตนเองมีพื้นฐานมาจากการเปรียบเทียบผลงานและความสามารถของตนกับมาตรฐานส่วนตนที่ตั้งเกณฑ์ไว้ ถ้าบุคคลมีผลงานความสามารถตรงตามเกณฑ์ หรือดีกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ บุคคลจะเกิดการเห็นคุณค่าในตนเองในทางตรงกันข้ามถ้าผลงานและความสามารถของเขาไม่ตรงตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ บุคคลจะมีความรู้สึกที่ตนเองล้มเหลว

1.6 อิทธิพลด้านชีววิทยาและพื้นฐานทางอารมณ์ (biological- temperament influence) (Brooks, 1992) พัฒนาการของความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองเกิดขึ้นภายใต้พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะพื้นฐานทางอารมณ์ของเด็ก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่ตอบสนองต่อเด็ก จากผลงานของสเตลล่า เชสส์ และอเล็กซานเดอร์ โทมัส (Stella, Chess, & Alexander, Thomas, 1963 อ้างถึงใน Brook, 1992) ได้ชี้ให้เห็นว่าเด็กทารกมีความแตกต่างกันตั้งแต่เกิด เด็กบางคนมีการเคลื่อนไหวมาก บางคนเคลื่อนไหวน้อย และบางคนมีความรู้สึกไวมากในการที่จะรับรู้สิ่งต่าง ๆ และตอบสนองบุคคลที่จะเข้ามาสัมพันธ์ด้วย เด็กบางคนดูเหมือนจะระมัดระวังมาก บางคนมีลักษณะพึงพอใจง่าย ในขณะที่เด็กบางคนจะดูไม่มีความสุข ซึ่งเกิดจากรูปแบบพื้นฐานทางอารมณ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งเชสส์และโทมัส ได้จำแนกเด็กออกเป็น 3 กลุ่ม คือเด็กเลี้ยงง่าย (the easy child) เด็กเอาใจยาก (the slow-to-warm-up child) และ เด็กเลี้ยงยาก (the difficult child)

2. องค์ประกอบภายนอกตน

องค์ประกอบภายนอกตน หมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยซึ่งส่งผลให้บุคคลเกิดการเห็นคุณค่าในตนเองที่แตกต่างกับสภาพแวดล้อมภายนอกดังกล่าว ประกอบด้วย

2.1 ความสัมพันธ์กับพ่อแม่ทางบ้าน

คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) ศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อเด็กในการเห็นคุณค่าในตนเองคือสัมพันธภาพระหว่างพ่อแม่และเด็กซึ่งปัจจัยเหล่านี้จะมีผลต่อความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองได้ต้องผ่านกระบวนการสื่อสาร โดยอยู่ในสภาพแวดล้อม ดังนี้คือ

2.1.1 การที่พ่อแม่ยอมรับเด็กทั้งหมด หรือเกือบทั้งหมดเกี่ยวกับความคิด ความรู้สึก และคุณค่าอย่างที่เป็นอยู่

2.1.2 การที่พ่อแม่กำหนดขอบเขตการกระทำไว้อย่างชัดเจน และดูแลให้เด็กทำตาม ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย

2.1.3 การที่พ่อแม่ให้ความนับถือ ให้ความสำคัญเป็นอิสระแก่เด็กในขอบเขตการกระทำที่กำหนดให้ และเน้นการให้รางวัลมากกว่าการลงโทษ

2.2 โรงเรียน และการศึกษา

โรงเรียนสามารถจัดสภาพแวดล้อมในการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กได้ ต่อจากที่บ้าน การที่ครูเปิดโอกาสให้เด็กสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างอิสระโดยไม่ขัดต่อกฎระเบียบที่วางไว้ การให้ความช่วยเหลือแก่เด็กในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นการส่งเสริมให้เด็กมีความมั่นใจในตนเอง สามารถ พึ่งพาตนเองได้ ซึ่งเป็นการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองนั่นเอง จากการศึกษาของกู๊ด (Good, 1975 อ้างถึงใน Brooks, 1992) พบว่าความสนใจ และความใส่ใจที่ครูมีต่อเด็กสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดของเด็กที่มีต่อตนเองไปในทางที่ดี ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเอง

2.3 สถานภาพทางสังคม

สถานภาพทางสังคมเป็นสิ่งที่แสดงถึงตำแหน่ง หรือสถานภาพของบุคคลในสังคม โดยพิจารณาจากลักษณะอาชีพ รายได้ และถิ่นที่อยู่อาศัย บุคคลที่มาจากสถานภาพในสังคมระดับสูง จะได้รับการปฏิบัติที่ทำให้เขาเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่ามากกว่าบุคคลอื่น ๆ ฉะนั้นบุคคลที่มาจากสถานภาพทางสังคมในระดับสูงจะมีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าบุคคลที่มาจากสถานภาพในสังคมระดับปานกลางและระดับต่ำ อย่างไรก็ตาม คูเปอร์สมิท และ โรเซนเบิร์ก (Coopersmith, Rosenberg อ้างถึงใน Coopersmith, 1981) ศึกษาพบว่า สถานภาพทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการเห็นคุณค่าในตนเองไม่เด่นชัด เพราะบุคคลที่มาจากสถานภาพสังคมในระดับต่ำมีทั้งบุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองสูง และบุคคลที่เห็นคุณค่าในตนเองต่ำ ดังที่คูเปอร์สมิท พบว่า ยิว เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีสถานภาพทางสังคมในระดับต่ำ แต่มีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่า โปแลนด์ แคนท์ และคาทอลิก

2.4 กลุ่มเพื่อน

การมีสัมพันธภาพกับบุคคลอื่นในสังคม จะช่วยให้บุคคลพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองกับบุคคลอื่นทางด้านทักษะ ความสามารถ พรสวรรค์ และความถนัด (Hamcheck, 1978 cited in Brooks, 1992) และจากการศึกษาของคูเปอร์สมิทพบว่า สัมพันธภาพของเด็กท่ามกลางเพื่อนวัยเดียวกันมีอิทธิพลต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารในครอบครัวซึ่งการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว หรือการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาต้องผ่านกระบวนการสื่อสารทั้งสิ้น

การวัดและการประเมินความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่ามีแบบวัดการประเมินความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองมากมาย เช่นมาตราการวัดการประเมินโดยทั่วไป ซึ่งยังสามารถแบ่งได้อีกหลายแบบ มาตราประเมินตนเองโดยทั่ว ๆ ไป (Self-rating: general issue) เป็นเครื่องมือที่ใช้กับเด็ก คำตอบจะเป็นแบบใช่, ไม่ใช่, หรือเห็นด้วยอย่างยิ่ง, เห็นด้วย, ไม่แน่ใจ, ไม่เห็นด้วย, และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง วิธีนี้เหมาะกับเด็กอายุ 5 ถึง 16 ปีและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับเด็กที่ต้องการการศึกษาพิเศษ

มาตราการประเมินตนเองโดยทั่วไปประกอบด้วยวิธีดังต่อไปนี้

1. Self-esteem inventory ของ คูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) ใช้กับกลุ่มอายุ 8-16 ปี มีจำนวน 58 ข้อ ซึ่ง 8 ข้อ เป็นข้อความสำหรับการตรวจสอบการตอบไม่ตรงความจริง และ 50 ข้อ เป็นข้อความทางบวกและทางลบ มีช่วงคะแนนตั้งแต่ 0- 100 คะแนน แบบวัดนี้ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ ด้านตนโดยทั่วไป ด้านสังคม(เพื่อน) ด้านทางบ้าน (ผู้ปกครอง) และด้าน โรงเรียน แบบวัดของคูเปอร์สมิทมีความเชื่อมั่น = 0.88
2. Children's self-concept scales ของปีแอร์และแฮร์ริส (Piers & Harris, 1980 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) ใช้สำหรับกลุ่มอายุ 8-16 ปี มีจำนวน 80 ข้อ คำตอบเป็นลักษณะใช่, ไม่ใช่ แบบวัดนี้มีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.79 ถึง 0.93
3. Adjective rating scale ของลิปซิท (Lipsitt, 1986 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) ใช้สำหรับกลุ่มอายุ 9-15 ปี มีจำนวนข้อ 22 ข้อ มีความเชื่อมั่น = 0.73
4. Tennessee self-concept scale ของฟิตส์ (Fitts, 1981 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) ใช้สำหรับกลุ่มอายุ 12-16 ปี และวัยรุ่นผู้ใหญ่ตอนต้นมีจำนวน 100 ข้อ
5. Canadian self-esteem inventory ของแบทเทิล (Battle, 1989 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) ใช้สำหรับกลุ่มอายุ 8 -11 ปี มีจำนวน 60 ข้อ มีข้อที่ตอบไม่ตรงความจริงจำนวน 10 ข้อ ค่าความเชื่อมั่น = 0.72
6. Self-esteem scale ของโรเซนเบิร์ก (Rosenberg, 1979 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) มีจำนวน 10 ข้อ ค่าความเชื่อมั่น = 0.72

7. Lawseg ของลอว์เรนซ์ (Lawrence, 1987 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) แบบวัดนี้ไม่เป็นที่นิยมใช้ มีความเหมาะสมที่จะใช้เฉพาะในประเทศอังกฤษ มีจำนวน 16 ข้อ ประกอบด้วยข้อความทางบวกและทางลบ ค่าความเชื่อมั่น = 0.64

8. Self description questionnaire ของมาร์ช, ปาร์คเกอร์ และสมิทซ์ (Marsh, Parker, & Smith, 1985 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) แบบวัดนี้ไม่เป็นที่นิยมใช้ มีจำนวน 72 ข้อ

9. Self-esteem inventory revised ของ เกอเน่ (Gurney, 1988 อ้างถึงใน นุชลดา โรจนประภาพรรณ, 2541) ซึ่งปรับปรุงมาจากแบบวัดของ คูเปอร์สมิท ฉบับนักเรียนที่มีจำนวน 50 ข้อ และคูเปอร์สมิทใช้สำหรับทดสอบเด็กอายุ 8 – 15 ปี และแบบวัดของเกอเน่ มีจำนวน 32 ข้อ ประกอบด้วยข้อความทางบวกและทางลบ และข้อความไม่ตรงความจริง จำนวน 5 ข้อ เหมาะที่ใช้กับกลุ่มอายุ 10 – 12 ปี ที่มีปัญหาทางด้านอารมณ์ และพฤติกรรม เด็กที่ยากแก่การเรียนรู้ และยังสามารถใช้กับเด็กที่อยู่ในโรงเรียนทั่วไป = 0.86

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้แบบวัดความมีคุณค่าในตนเองของคูเปอร์สมิทซึ่งมีลักษณะสมบูรณ์กว่าแบบสำรวจอื่น ๆ เพราะมีการรายงานตนเอง การประเมินพฤติกรรมจากบุคคลอื่นและมีเสถียรภาพต่อการตอบที่ไม่ตรงความเป็นจริงประกอบด้วยข้อคำถาม แบ่งเป็น 5 หมวด คือ ด้านตนโดยทั่วไป ด้านตนเองทางสังคม ด้านตนเองทางบ้าน-พ่อแม่ ด้านโรงเรียน-การศึกษา และการวัดความจริงใจของผู้ตอบซึ่งในแต่ละด้านประกอบด้วยคุณลักษณะของความสำนึกคุณค่าในตนเอง 4 ประการคือ ความสำคัญ (significance) ความสามารถ (competence) คุณความดี (virtue) และพลังอำนาจ (power) (Coopersmith, 1984)

แนวทางในการพัฒนาความมีคุณค่าในตนเอง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติหากต้องมีการปลูกฝังและเสริมสร้างให้เกิดขึ้น ทั้งด้วยตนเองของบุคคลนั้นเอง และจากการสนับสนุนของบุคคลรอบข้างซึ่งแนวทางในการเสริมสร้างความมีคุณค่าในตนเองนั้นจะแตกต่างกันไปตามสภาพการณ์และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่แต่ละคนได้รับ โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงแนวทางที่เหมาะสม และมีประสิทธิภาพในการเสริมสร้างและพัฒนาความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าในตนเองดังนี้

เบรดชอว์ (Bradshaw, 1981) กล่าวว่า การที่จะพัฒนาบุคคลให้มีความรู้สึกรู้สึกมีคุณค่าเพิ่มสูงขึ้นนั้นจะต้องหาวิธีการที่จะทำให้บุคคลนั้นได้รับประสบการณ์อย่างน้อยในด้านใดด้านหนึ่งต่อไปนี้

1. การประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ตามที่คาดหวัง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเรียน การทำงาน หรือแม้กระทั่งความสำเร็จในการดำเนินชีวิต

2. ความรู้สึกถึงการยอมรับ การเอาใจใส่ และการเห็นคุณค่าจากบุคคลอื่น โดยเฉพาะจากบุคคลที่มีความสำคัญและความหมายสำหรับตนเอง

3. ประสบการณ์ที่จะสามารถทำให้บุคคลนั้นมีอำนาจเพิ่มขึ้นหรือมีอิทธิพลเหนือสถานการณ์และบุคคลที่มีความสำคัญในชีวิตของตน เช่น การได้รับตำแหน่ง หรือ ได้รับเกียรติในสังคม

4. การได้รับโอกาสที่จะแสดงพฤติกรรมที่สอดคล้องกับค่านิยมส่วนตัวของบุคคลนั้น โดยสามารถกระทำการต่าง ๆ ได้อย่างอิสระตามความคิด ความเชื่อ และความปรารถนาของตน

คูเปอร์สมิท (Copersmith, 1981) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อความมีคุณค่าในตนเองของบุคคลไว้เช่นกันซึ่งพบว่ามีผลสอดคล้องกับแนวคิดของเบรคชอร์อย่างมากคือ

1. การได้รับการยอมรับนับถือ ความสนใจและความเอาใจใส่จากบุคคลที่มีความสำคัญในชีวิต

2. การประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งจะมีผลต่อสถานภาพ ตำแหน่ง และชื่อเสียงของบุคคลนั้น โดยมีปัจจัยต่าง ๆ ที่จะแสดงให้เห็นว่าตนประสบความสำเร็จดังนี้

2.1 การมีความสามารถในการควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือคนอื่น เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นรู้ถึงความมีอำนาจของตน

2.2 การได้รับการยอมรับ ความสนใจ และความรักจากบุคคลอื่น เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นรู้ถึงความสำคัญของตนเอง

2.3 การเป็นบุคคลที่ที่ศีลธรรมจรรยาตามมาตรฐานของสังคม เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นรู้ถึงคุณงามความดีและความน่าเชื่อถือศรัทธาของตน

2.4 การประสบความสำเร็จสมความมุ่งมั่น เป็นการแสดงให้เห็นว่าบุคคลนั้นรู้ถึงการมีความสามารถของตน

3. การได้กระทำในสิ่งที่สอดคล้องกับค่านิยม และความปรารถนา

4. การไม่ใส่ใจต่อสิ่งที่จะทำให้ความมีคุณค่าในตนเองลดลง เช่น ข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่ไม่เป็นประโยชน์

นอกจากนี้ บรูโน (Bruno, 1983) ยังกล่าวถึงแนวทางการเสริมสร้างความมีคุณค่าในตนเองไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. การได้รับข้อคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะโดยตรง (direct suggestion) เป็นการได้รับข้อคิดหรือข้อเสนอแนะที่ทำให้บุคคลนั้นเกิดกำลังใจ ไม่ว่าจะเป็นข้อคิดข้อเสนอแนะจากบุคคลอื่นหรือตัวเองก็ตาม

2. การเพิ่มความสำเร็จให้กับตนเอง (increase success) เป็นความพยายามของบุคคลที่จะทำให้ตนเองประสบความสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้

3. การลดความคาดหวังลง (decrease expectations) เป็นการลดความต้องการหรือความปรารถนา และตั้งระดับความคาดหวังให้เหมาะสมกับความสามารถของตนเอง เพื่อเป็นการลดความทุกข์ ความกังวลความกดดันต่าง ๆ ที่อาจทำให้ความมีคุณค่าในตนเองลดต่ำลง

4. การหยุดประมาณค่าตนเอง (stop rating oneself) เป็นลักษณะของความเชื่อที่สามารถเกิดมาและดำรงชีวิตอยู่ได้นั้นนับว่ามีคุณค่าเพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องไปประมาณค่าตนเองอีก เพราะการประมาณหรือตัดสินค่าของตนเองอาจทำให้ความมีคุณค่าในตนเองลดลงได้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่บุคคลนั้นได้รับทั้งในอดีตและปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ด้านการดำเนินชีวิต ครอบครัว การเรียน หรือการทำงาน อาจมีผลต่อความมีคุณค่าในตนเองในทางบวกหรือทางลบก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของประสบการณ์ที่บุคคลนั้นได้รับ

ลักษณะของครอบครัวไทย

ครอบครัว และสังคมเป็นระบบที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน กระบวนการที่เกิดขึ้นในระบบทั้งสองนี้มีความสลับซับซ้อนอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ย่อมมีผลกระทบต่อครอบครัว และในทางกลับกัน การเปลี่ยนแปลงในครอบครัวย่อมมีผลกระทบต่อสังคมด้วย (อุมาพร ตรังคสมบัติ, 2542) ซึ่งลักษณะสำคัญของครอบครัวไทย มีดังนี้ (โสภา สปิสมันท์ และคณะ, 2534)

1. เป็นครอบครัวขยายหรือครอบครัวใหญ่ มากกว่าครอบครัวแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะในชนบท ซึ่งประกอบด้วย พ่อแม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย (หรือ ตา ยาย) รวมทั้งพี่น้องของฝ่ายสามีหรือภรรยา
2. ให้อำนาจผู้ชายหรือสามีเป็นผู้นำครอบครัว โดยภรรยาต้องใช้นามสกุลของสามี สามีมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดู ให้ความจุใจทางเศรษฐกิจ แต่ปัจจุบันนี้ ฝ่ายภรรยาเริ่มมีบทบาทมากขึ้น เพราะต้องช่วยกันหาเงินทองมาช่วยยกลฐานะของครอบครัว มิฉะนั้นฐานะของครอบครัวจะอยู่ในภาวะลำบาก
3. ลูก คือ โช้ทองคลั่งใจพ่อแม่ รวมไปถึงปู่ย่า ตา ยาย หรือ พี่ ป้า น้า อา ด้วย จะเห็นว่าเมื่อเวลามีเด็กเล็กในครอบครัว ผู้ใหญ่ทุกคนจะมุ่งความสนใจไปที่ตัวเด็ก
4. ความผูกพันทางสายโลหิตของทุกคนในครอบครัวมีมาก พ่อแม่เมื่อเลี้ยงลูกจนโตจนกระทั่งมีครอบครัวไปแล้ว ก็ยังมีความเป็นห่วงเป็นใยคอยเป็นธุระในเรื่องต่าง ๆ ให้ลูกหลานของตน
5. มีความเคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโสของสมาชิกในครอบครัว
6. ลูกผู้ชายได้รับการยกย่องให้เป็นผู้สืบสกุล นั่นคือ จะต้องคอยระมัดระวังความประพฤติให้อยู่ในกรอบศีลธรรม ถ้ามีความประพฤติเสียหาย ก็เท่ากับเป็นการทำลายวงศ์สกุล

7. ลูก ๆ จะต้องแสดงความกตัญญูทวนที่ต่อบิดามารดา กล่าวคือต้องคอยอุปการะเลี้ยงดูเมื่อท่านอยู่ในวัยชรา

8. ภรรยา ถึงแม้จะไม่ใช่นักครอบครัว แต่มิบทบาทอย่างมาก โดยมีอิทธิพลเหนือฝ่ายชายในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา การใช้จ่ายในครอบครัวตลอดจนการดูแลบ้านเรือน

จากสภาวะการเปลี่ยนแปลง และวิวัฒนาการทางสังคม ทำให้ครอบครัวไทยสมัยใหม่มีสภาพเป็นครอบครัวเดี่ยว ความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัวเสื่อมคลายลง กล่าวคือสมาชิกในครอบครัวต้องไปประกอบธุรกิจการงานภายนอกบ้านมากขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีอิสระมากขึ้น โดยหญิงชายมีสิทธิเท่าเทียมกัน นอกจากนี้แล้ว ครอบครัวไทยสมัยใหม่ยังนิยมความสะดวกสบายต่าง ๆ เพื่อมาสนองความต้องการในการดำรงชีพ รวมทั้งองค์กรและสถาบันต่าง ๆ เริ่มเข้ามาทำหน้าที่ทางสังคมแทนครอบครัว เช่น สถานรับเลี้ยงเด็ก เป็นต้น (ไพฑูริย์ เครือแก้ว, 2506)

จากการศึกษาในเชิงมนุษยวิทยาเรื่อง “การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย” ทำให้เมื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์หาลักษณะการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทยแล้วสามารถประมวลได้ 10 แบบ ดังนี้ (ทิศนา แฉมณี และคณะ, 2523)

1. การให้อิสระเชิงควบคุม คือการอบรมเลี้ยงดูแบบผู้ใหญ่ให้อิสระแก่เด็ก เช่น ให้อิสระในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับตนเอง ให้เด็กช่วยโดยผู้ใหญ่จะคอยควบคุมดูแลอยู่ห่าง ๆ เพื่อความปลอดภัยของเด็ก การให้อิสระแก่เด็กดังกล่าวจะช่วยลดภาระของผู้ใหญ่ได้ แต่ความอิสระจะลดน้อยลง เมื่อเด็กไปอยู่ที่ศูนย์เด็กเพราะเด็กจะต้องปฏิบัติตามตารางสอนที่กำหนด จะเล่นเมื่อถึงเวลาเล่น เด็กจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตแบบใหม่ ซึ่งจะแตกต่างจากชีวิตที่อยู่ที่บ้าน

2. การควบคุมเชิงละเลย การอบรมเลี้ยงดูแบบนี้ผู้ใหญ่จะคอยควบคุมดูแลให้เด็กกินอยู่หลับนอน โดยเด็กอยู่ในสายตาของผู้ใหญ่ แต่การควบคุมของผู้ใหญ่ไม่เป็นการควบคุมตลอดกระบวนการ ถ้าพฤติกรรมใดที่ห้ามเด็กหรือบอกเด็กแล้วเด็กร้องไห้ ๆ หรือยังกระทำอยู่ บางครั้งผู้ใหญ่จะปล่อยให้เด็กทำต่อไป บางครั้งก็เข้มงวด การควบคุมของผู้ใหญ่ไม่คงเส้นคงวาขึ้นอยู่กับอารมณ์ของผู้ใหญ่

3. การยอมรับแบบไม่แสดงออก คือผู้ใหญ่ให้การยอมรับเด็กโดยไม่แสดงออกอย่างชัดเจนทางพฤติกรรม เมื่อเด็กยังเล็ก อายุประมาณ 3 ขวบ ผู้ใหญ่แสดงความรักด้วยการกอดรัดจูบ แต่เมื่อโตขึ้นการสัมผัสทางกายจะลดน้อยลง การแสดงความรักและการยอมรับจะเปลี่ยนจากการสัมผัสทางกายเป็นการแสดงออกทางวาจา และการกระทำ เมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่ดีเป็นที่พอใจของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่มักไม่ให้การชมเชย การเฉยหรือนิ่งของผู้ใหญ่ถือเป็นการแสดงการยอมรับเด็กแต่ถ้าการกระทำไม่เป็นที่พอใจผู้ใหญ่จะ ดักเตือน ดุ ว่า หรือสั่งสอน

4. การเป็นแบบอย่าง คือเด็กเรียนรู้โดยการเลียนแบบพฤติกรรมผู้ใหญ่ซึ่งมีทั้งพฤติกรรมทางบวก เช่น การมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่และพระสงฆ์ การช่วยเหลือกันในหมู่เพื่อนบ้าน ส่วนพฤติกรรมทางลบก็มี เช่น การพูดไม่จริง หลอกกันเพราะเห็นเป็นเรื่องสนุก การด่าทอทะเลาะวิวาท นอกจากนี้ยังมีพฤติกรรมที่ยังตัดสินไม่ได้ว่า ถ้าเด็กเลียนแบบแล้วให้คุณให้โทษอย่างไร เช่น การบนบานศาลกล่าว และการเชื่อถือโชคกลาง

5. การให้เด็กสัมผัสกับสภาพแวดล้อมและร่วมสถานการณ์ แล้วเกิดจากการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เด็กได้เรียนรู้จากการสัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่เป็นบุคคล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางจิตวิญญาณ สภาพแวดล้อมทางวัตถุ เป็นต้น เด็กได้สัมผัสประสบการณ์ต่างๆ จากการทำกิจวัตรประจำวัน การสังเกต และการเรียนรู้บทบาทของคนในครอบครัว การเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา และการทำมาหากิน การเรียนรู้จากการเล่นกับเพื่อน และการเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ การเรียนรู้ของเด็กเป็นไปตามธรรมชาติไม่มีแบบแผน และขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ใกล้ชิดของผู้ใหญ่ด้วย

6. การใช้พฤติกรรมทางวาจาอย่างมากและแสดงเหตุผลน้อย กรณีนี้คือการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ผู้ใหญ่ มักใช้พฤติกรรมทางวาจาโดยการบอก การตอบคำถาม การออกคำสั่ง การห้าม การตักเตือน การหลอก การขู่และดูดำ การเสริมแรง วิธีการพูดของผู้ใหญ่มีการชี้แจงเหตุผลน้อยและส่วนใหญ่เด็กก็จะตอบสนองผู้ใหญ่ด้วยการนั่งเฉยหรือหลีกเลี่ยงไปห่างๆ

7. การใช้อำนาจในการอบรมเลี้ยงดู ผู้ใหญ่จะใช้อำนาจทั้งวาจา และท่าทางเมื่อเด็กกระทำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่พึงพอใจ ผู้ใหญ่จะดูคำหรือลงโทษเด็กด้วยการตี หรืองดรางวัล การใช้อำนาจของผู้ใหญ่ขึ้นอยู่กับอารมณ์ ถ้าผู้ใหญ่อารมณ์ไม่ดีจะใช้อำนาจมาก และรุนแรงกว่าอารมณ์ดี เด็กเล็กจะได้รับโทษน้อย และรุนแรงน้อยกว่าเด็กโต เมื่อออกคำสั่งแล้วก็คาดหวังให้เด็กต้องปฏิบัติตาม ส่วนใหญ่เด็กสามารถรับคำสั่งและเชื่อฟังดี

8. การไม่คงเส้นคงวา กล่าวคือผู้ใหญ่จะแสดงพฤติกรรมทั้งกายวาจาและการกระทำในการอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างไม่คงเส้นคงวาตามอารมณ์ของผู้ใหญ่ ถ้าอารมณ์ดีจะแสดงออกอย่างหนึ่ง และจะแสดงอีกอย่างหนึ่งถ้าอารมณ์ไม่ดี การใช้อารมณ์ต่างๆ ของผู้ใหญ่เช่นนี้รวมถึงไม่สนใจหรือเข้าข้างพฤติกรรมหรือสาเหตุของพฤติกรรมของเด็กด้วย

9. การมีผู้ดูแลเด็กหลายคน เช่นครอบครัวในชนบทนอกจากจะมีพ่อแม่แล้วยังมีญาติผู้ใหญ่มีส่วนประกอบในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก พี่ที่มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูน้อง นอกจากนั้นบางทีเพื่อนบ้านก็ให้ความช่วยเหลือในเรื่องนี้ด้วย

10. พ่อแม่สนองความต้องการของเด็กเปลี่ยนแปลงตามวัย วุฒิภาวะ และเพศของเด็ก

ลักษณะการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่จะแตกต่างกันตามตัวแปรดังกล่าว เช่น พ่อแม่จะก่อครัดสัมผัสทางกายอย่างใกล้ชิดในเด็กเล็ก ๆ เมื่อเด็กอายุมากขึ้นพ่อแม่จะแสดงความรักโดยการสัมผัสทางกายน้อยลง แต่เปลี่ยนมาใช้คำพูดและการแสดงความสนใจความห่วงใยแทน เมื่อเด็กเริ่มโตขึ้นพ่อแม่จะให้การลงโทษทางกายโดยอาจใช้เหตุผลร่วมด้วยหรือไม่ใช้เหตุผลเลย สำหรับลูกผู้หญิงพ่อแม่จะสอนให้ระมัดระวังกิจกรรมารยาท ฝึกให้ช่วยเหลืองานบ้าน ในขณะที่ลูกผู้ชายจะได้รับการปลุกฝังให้ทำตัวเป็นผู้ที่เข้มแข็ง อดทน ช่วยงานในไร่นา เป็นต้น

อย่างไรก็ตามครอบครัวเป็นกลุ่มสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลมาก เพราะครอบครัวเป็นกลุ่มปฐมภูมิที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน มีความรู้สึกพื้นฐานในการสร้างพฤติกรรม และแบบแผนท่าทีของแต่ละบุคคล (สนพงษ์ เกษมสิน, 2517) ในครอบครัวนี้เองที่จะเกิดการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยมต่าง ๆ จากพ่อแม่ไปสู่เด็ก กระบวนการถ่ายทอดนี้คือการสื่อสารนั่นเอง

แนวความคิดเกี่ยวกับการสื่อสารในครอบครัว

ความหมายของการติดต่อสื่อสาร

การสื่อสาร (communication) คือกระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารถูกส่งจากแหล่งสารไปยังผู้รับสารด้วยเจตนาที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมบางประการของผู้รับสาร (มัทนา ไวทยะ โกมล, 2529)

การสื่อสาร หมายถึง การแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันและกัน การสื่อสารมี 2 แบบคือการสื่อสารโดยใช้คำพูด (verbal communication) และการสื่อสารโดยไม่ใช้คำพูด (nonverbal communication) (อุมาพร ตรังคสมบัติ, 2542)

การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ ความต้องการ ข้อมูลข่าวสาร และความคิดเห็น (Friedman, 1986)

การติดต่อสื่อสาร หมายถึง กระบวนการของมนุษย์ ในการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิด ความต้องการและอารมณ์ระหว่างกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันตามเนื้อหาที่ต้องการสื่อ (รัชนิ ศุจินทร์รัตน์, 2531)

การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การสื่อสารที่บุคคลสองฝ่ายร่วมกระทำโต้ตอบกัน ผลัดเปลี่ยนบทบาทในการเป็นผู้ส่งและผู้รับสารกันไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งบรรลุจุดมุ่งหมายของการสื่อสาร (สังคม ภูมิพันธ์, 2530)

การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เป็นกระบวนการให้และรับข่าวสารที่เป็นคำพูด และไม่เป็นคำพูด (Vendermark & Leth, 1977)

การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึง กระบวนการรับส่งข่าวสารระหว่างสองคน ที่มีสัมพันธ์ภาพซึ่งกันและกันอย่างมีสติ และนอกจากนี้ การสื่อสารระหว่างบุคคลยังเป็นกระบวนการที่บุคคลได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดและความรู้สึกซึ่งกันและกันโดยไม่จำกัดเฉพาะการพูดหรือการเขียนเท่านั้น แต่รวมไปถึงลักษณะท่าทางกิริยาที่บุคคลแสดงออกอีกด้วย (Devito, 1995)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล หมายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในการถ่ายทอดความรู้สึก ความต้องการเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและจากที่มีผู้ให้คำนิยามต่าง ๆ มากมายจะเห็นได้ว่าการสื่อสารในครอบครัวเป็นรูปแบบหนึ่งของการสื่อสารระหว่างบุคคล แต่จำกัดขอบเขตไว้เฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการสื่อสารระหว่างพ่อแม่ลูก ดังนั้นการสื่อสารในครอบครัว หมายถึง พฤติกรรมที่พ่อแม่แสดงต่อลูกในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ การให้ความรักแก่ลูก การให้โอกาสลูกได้แสดงความคิดเห็นความรู้สึกต่าง ๆ การแก้ปัญหาส่วนตัวของลูกและการเปิดโอกาสให้ลูกร่วมแก้ปัญหาสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว การแก้ปัญหาคัดแย้งระหว่างบุคคล การควบคุมพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และเสริมแรงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ การแสดงความรักแก่ลูก การเล่นการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน

ความสำคัญของการสื่อสารในครอบครัว

การสื่อสารในครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญที่พ่อแม่ต้องเรียนรู้ กล่าวคือ พ่อแม่จำเป็นต้องสร้างทักษะทั้งในการส่งและการรับสารสื่อทั้งนี้เพราะกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับเด็กไม่ว่าจะเป็นการอบรมสั่งสอนการแสดงออกซึ่งความต้องการของเด็ก (ศักดิ์ ปิ่นแห่งเพชร, 2529) ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของเด็กที่เกิดขึ้นตามขั้นตอนของพัฒนาการเด็กไปจนถึงวัยรุ่นพ่อแม่จะต้องทำผ่านกระบวนการสื่อสารโดยทั้งสิ้น (จรรยา สุวรรณทัต, 2529) ในทางตรงกันข้ามหากพ่อแม่ไม่สามารถสื่อสารกับลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพก็จะประสบความล้มเหลวในการอบรมเลี้ยงดู (พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุญ, 2530) เช่นเดียวกับ ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (2533) กล่าวว่า ครอบครัวเป็นกลุ่มปฐมนิเทศที่เป็นพื้นฐานเก่าแก่ของมนุษยชาติ คุณภาพชีวิตของบุคคลขึ้นอยู่กับพฤติกรรมสื่อสารในครอบครัวอย่างมาก ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวมักสัมพันธ์กับคุณภาพการสื่อสารภายในครอบครัว ประสิทธิภาพการเลี้ยงดูในครอบครัวของแต่ละบุคคลจะส่งผลต่อบุคลิกภาพของบุคคลนั้นมากกว่าการสื่อสารจากประสบการณ์อื่น ๆ ในชีวิต ในขณะที่มีสารต่าง ๆ มากมายสำหรับถ่ายทอดกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวนั้นก็มีกิจกรรมการสื่อสาร (communication activity) หลายแบบที่สมาชิกครอบครัวมีส่วนร่วมในการประพฤติดิปฏิบัติกิจกรรมการสื่อสารเหล่านี้ได้แก่ การที่ครอบครัวทำหน้าที่เหมือนห้องเรียน ศาลา สภาคณะกรรมการสโมสรและกลุ่มพัฒนาตนเอง ดังนั้นการสื่อสารจึงเป็นกระบวนการสำคัญของสมาชิกที่ต้องเรียนรู้

จึงกล่าวได้ว่า การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการพัฒนาให้เกิดการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ต่อบุตรหลาน เป็นบทบาทสำคัญของพ่อแม่ เพราะจะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายในการพัฒนาเด็กให้มีคุณค่าและมีประสิทธิภาพแก่สังคม (จรรยา สุวรรณทัต, 2530)

การสื่อสารระหว่างบุคคลกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง

บุคคลจะเรียนรู้ความรู้สึกมีคุณค่าของตนเองผ่านกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลและปฏิกิริยาของบุคคลรอบข้างเป็นพื้นฐาน และระดับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของบุคคลจะมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพระหว่างพ่อแม่กับเด็กเป็นสิ่งแรก (Coopersmith, 1981) กล่าวคือ ถ้าสัมพันธภาพระหว่างพ่อแม่กับเด็กเป็นไปในทางที่ดีจะทำให้การสื่อสารของพ่อแม่ที่มีต่อเด็กเป็นไปในทางบวก ไม่ว่าจะเป็นการใช้คำพูดหรือการแสดงออกด้วยกิริยาท่าทาง เช่น การแสดงความรัก ความอบอุ่นที่พ่อแม่มีต่อเด็ก การแสดงการยอมรับ การให้การสนับสนุนช่วยเหลือ จะทำให้เด็กมีความรู้สึกต่อตนเองในทางที่ดี รับรู้ว่าตนเองมีค่า มองตนเองในแง่บวกและสามารถพัฒนาภาพของตนไปในทางที่ดีได้ ตรงกันข้ามกับครอบครัวที่การสื่อสารในครอบครัวเป็นตัวทำลายความรู้สึกต่อตนเองของเด็กได้แก่ การสื่อสารในทางลบทั้งที่เป็นคำพูดหรือภาษาที่ล้อเลียน ส่อเสียด ด่าทอหรือการสื่อสารในเชิงประเมิน ซึ่งเด็กจะเก็บเอาสิ่งเหล่านี้ไว้ในใจอันเป็นตัวทำลายความรู้สึกต่อตนเองของ และเมื่อเขาได้รับซ้ำ ๆ ก็จะเก็บสะสมเอาไว้และจะเชื่อคำพูดเหล่านั้นในที่สุดเด็กก็จะรับรู้ว่าคุณค่าในตนเองไม่มีค่ามองตนเองทางลบ (Verberder & Verberder, 1995) สอดคล้องกับคูเลย์ (Cooley, 1992 cited in Devito, 1995) ที่กล่าวว่า บุคคลจะมองเห็นภาพของตนโดยสะท้อนผ่านการสื่อสารจากบุคคลอื่นโดยคำพูดหรือพฤติกรรมที่บุคคลอื่นแสดงต่อตน โดยเฉพาะการสะท้อนจากบุคคลที่มีความสำคัญต่อตนเอง เช่นเดียวกับ ไมเยอร์และไมเยอร์ (Myer & Myer, 1985) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงอัตมโนทัศน์ของบุคคลจะเกิดขึ้นผ่านกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล เพราะบุคคลจะเรียนรู้ภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองเมื่อมีการบอกเล่าจากบุคคลอื่น เด็กมองตนเองว่าดีหรือเลวขึ้นอยู่กับ การแปลความหมายของพฤติกรรม และการตอบสนองของพฤติกรรมที่เขาได้รับจากบุคคลที่แวดล้อมตัวเขาซึ่งการตอบสนองในทางบวกที่มีการสื่อถึงการสนับสนุนให้กำลังใจจะก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าในตนเองได้ (Myer & Myer, 1985) ยิ่งการให้ข้อมูลย้อนกลับในทางบวกมากเท่าไร บุคคลก็จะเห็นภาพตนเองทางบวกมากขึ้นทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเองและความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองตามมา (Verberder & Verberder, 1995) จากการศึกษาของคูเปอร์สมิท (Coopersmith, 1981) พบว่า การแสดงการยอมรับของบิดามารดาที่มีต่อเด็กทำให้ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของเด็กเพิ่มขึ้นได้และแม้กระทั่งผู้ใหญ่เองการสื่อสารระหว่างบุคคลในครอบครัวในทางลบก็สามารถทำลายภาพลักษณ์ที่บุคคลมีต่อตนเองลดลงได้ (Verberder & Verberder, 1995) ตัวอย่างเช่น การสื่อสารระหว่างสามีภรรยา การพูดดูหมิ่นซึ่งกันและกัน การแสดงออกซึ่งการไม่ยอมรับ ไม่เชื่อถือทั้ง

คำพูดท่าทาง ก็จะทำให้บุคคลขาดความมั่นใจ ทำลายภาพลักษณ์ที่มีต่อตนเอง ความมีคุณค่าในตนเองก็ลดลง คูเปอร์สมิทยังกล่าวอีกว่า บุคคลจะแสดงระดับความมีคุณค่าในตนเองดังกล่าวออกมาอย่างไรรู้ตัวทั้งลักษณะท่าทาง น้ำเสียง คำพูดและพฤติกรรม

การสื่อสารในครอบครัวกับการพัฒนาวัยรุ่น

การสื่อสารในครอบครัวมีความสำคัญต่อการพัฒนาวัยรุ่นมาก ดังจะเห็นได้จากข้อคิดของนักวิชาการเกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศที่ระบุว่า ผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในเรื่องนี้ได้แก่ พ่อแม่ ซึ่งควรจะรู้จักแสดงความรักต่อเด็กอย่างถูกต้อง ให้ความอบอุ่นดูแลเอาใจใส่ ถามทุกข์สุขของลูกด้วยความเข้าใจให้ความเป็นกันเองกับลูก เพื่อให้ลูกกล้าปรึกษาปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมา จะได้ไม่เก็บกดปัญหาไว้เพียงลำพังแล้วหาทางออกด้วยการคบเพื่อนที่ไม่ดีหรือหันไปพึ่งยาเสพติดทั้งหลาย (ทิพย์วรรณ นพวงศ์ ณ อยุธยา, 2528) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าแม้วัยรุ่นจะช่วยเหลือตัวเองได้มากแล้วยังต้องการความรัก ความอบอุ่นจากผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดอยู่ (ฉวีวรรณ สุขพันธ์โพธาราม, 2527) อย่างไรก็ตามการสื่อสารกับบุตรที่อยู่ในช่วงวัยรุ่นนั้น เป็นช่วงที่พ่อแม่ต้องใช้ความอดทนเป็นพิเศษ เพราะถ้าเด็กรู้สึกที่ไม่สามารถพูดกับพ่อแม่ได้อย่างเข้าใจ เด็กจะไม่พูดด้วย (พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2530) ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจทำให้เกิดความรู้สึกห่างเหินกัน อันอาจเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย พ่อแม่จึงควรศึกษาวิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อได้นำมาปรับใช้กับบุตรในช่วงวัยต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

การสื่อสารระหว่างพ่อแม่ลูกมีความสำคัญเมื่อเด็กโตขึ้น บ้านหรือครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมแห่งเดียวที่ดูเหมือนว่า เด็กทุกคนจะต้องผ่านมาและเกี่ยวข้องด้วยตั้งแต่เกิด ความรู้ ค่านิยมต่าง ๆ ที่พ่อแม่ถ่ายทอดให้เด็กเป็นเรื่องที่เป็นไปอย่างอัตโนมัติสิ่งที่พ่อแม่รู้จะสำคัญน้อยกว่าสิ่งและวิธีการที่พ่อแม่ใช้ในการถ่ายทอดไปสู่ลูก ๆ กระบวนการเรียนรู้ของเด็กมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด กับแบบการสื่อสารในครอบครัวของพ่อแม่ลูก เพราะในแต่ละครอบครัวจะพัฒนารูปแบบของตนขึ้นมา และมีความแตกต่างกันกันอย่างสำคัญในแต่ละครอบครัวเกี่ยวกับแบบการสื่อสาร (มัทนา ไวทยะ โกมล, 2529)

รูปแบบการสื่อสารในครอบครัว

มัทนา ไวทยะ โกมล (2529) ได้แสดงทฤษฎะเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัว (Family communication patterns) โดยพิจารณาคำที่เกี่ยวข้องแนวคิด คือ

1. แบบ รูปแบบ หรือ แบบแผน (pattern) หมายถึง พฤติกรรมการประพฤติปฏิบัติที่กระทำซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นลักษณะที่ชัดเจน แน่นอนมีแนวโน้มที่ทำนายได้
2. การสื่อสาร (communication) คือ กระบวนการที่ความคิดหรือข่าวสารถูกส่งไปยังผู้รับสารด้วยเจตนาที่จะเปลี่ยนพฤติกรรมบางประการของผู้รับสาร

3. ครอบครัว (family) คือความสัมพันธ์ที่แสดงออกโดยสื่อบุคคลในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งในที่นี้คือระหว่างพ่อแม่กับลูกเป็นการพิจารณาในระดับบุคคล (individual) ที่เริ่มดำเนินมาและ เป็นไปในช่วงวัยเด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวของบุคคล หมายถึง รูปแบบ หรือลักษณะพฤติกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวระหว่างพ่อแม่กับลูก ซึ่งรูปแบบหรือลักษณะ พฤติกรรมดังกล่าวแสดงออกโดยการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ที่มีต่อลูกในช่วงวัยเด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่

การแบ่งรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวเป็น 2 ลักษณะ

1. ตามแนวคิดของแมคเคลอด เชฟฟี และแวคแมน (McLeod, Chaffee & Wackman, 1972) พฤติกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวที่พิจารณาจากการอบรมสั่งสอนการให้คำแนะนำตักเตือน ของพ่อแม่ที่มีต่อลูกนั้น เป็นผลรวมของการเน้นย้ำ ยึดถือหรือ ไม่ยึดถือ 2 แนวทางหรืออาจจะเรียกว่ามีแนวโน้มการให้ความสำคัญใน 2 ทิศทางที่ตรงกันข้าม ซึ่งก่อให้เกิดลักษณะพฤติกรรมการสื่อสาร 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังที่นักวิจัยทางการสื่อสารได้ศึกษาไว้ ดังนี้

1.1 รูปแบบการสื่อสารที่ยึดถือแบบแผนของสังคมเป็นหลัก (socio-oriented communication) คือแบบแผนความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างพ่อแม่ ลูก ที่ยึดถือสังคม แบบแผนหรือประเพณีเป็นแนวทาง ซึ่งก่อให้เกิดเป็นการติดต่อสื่อสารภายในครอบครัว ที่พยายาม คงไว้ซึ่งความสามัคคีกลมเกลียว ความสัมพันธ์ระหว่างกันที่สอดคล้อง ไม่ขัดแย้งหรือโต้เถียงคล้อย ตามกันระหว่างพ่อ แม่ ลูก การอบรมสั่งสอนจะเน้นให้ลูกไม่ต่อล้อต่อเถียง หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ทั้งหลายที่เกิดขึ้น สะกดกลั่น ระวังอารมณ์โกรธและพยายามหลีกเลี่ยงความยุ่งยากปัญหาทั้งหลาย

1.2 รูปแบบการสื่อสารที่ยึดแนวความคิดเป็นหลัก (concept-oriented communication) คือ แบบของความสัมพันธ์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างพ่อ แม่ ลูก ที่ยึดเอาแนว ความคิด ความเป็นไปได้ ข้อเท็จจริง หรือความถูกต้องในเนื้อหา (content) ที่สื่อสารนั้นเป็นหลัก ซึ่ง ในสภาพการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีแนวทางเช่นนี้เด็กหรือลูกๆ จะได้รับการสนับสนุนให้กำลัง ใจหรืออบรมจากพ่อแม่ให้รู้จักแสดงความคิดเห็นของตนมาอย่างเปิดเผย ขณะเดียวกันก็ยอมรับฟัง ความคิดเห็น ความเชื่อของผู้อื่นด้วย ให้รู้จักมองอะไรอย่างรอบคอบอย่างใช้วิจารณ์ญาณทั้งสอง ด้าน และให้รู้จักมีส่วนร่วมหรือเข้าไปมีส่วนในการแสดงความคิดเห็นร่วมกับคนอื่น ๆ แม้จะมีความขัดแย้งกัน หรือมีความคิดไม่ลงรอยกันก็ตาม

พฤติกรรมการสื่อสารใน 2 แนวทางนี้เป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกัน ซึ่งในทางปฏิบัติ จริง ๆ แล้วพฤติกรรมการสื่อสารภายในครอบครัวของพ่อแม่ลูกนั้นอาจไม่มีลักษณะเด็ดขาดไปทาง

ใดทางหนึ่งเพียงทางเดียว แต่จะมีการผสมผสานระหว่างลักษณะทั้ง 2 แบบ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นลักษณะการสื่อสารทั้ง 4 แบบ ได้แก่

แบบที่ 1 การสื่อสารภายในครอบครัวแบบดูดาย (laissez- faire) คือ ลักษณะพฤติกรรมสื่อสารในครอบครัวระหว่างพ่อแม่ลูก นั้น ไม่ได้เน้นหรือยึดถือทั้ง socio- orientation และ concept-orientation อย่างมากคือเป็นไปอย่างอิสระเสรี ไม่มีกรอบหรือแนวทางที่เป็นแบบอย่างว่าลูกต้องเชื่อฟัง คล้อยตามความคิดเห็นหรือทัศนคติของพ่อแม่ หรือห้ามไม่ให้โต้เถียงขัดแย้งในขณะเดียวกันเด็กจะไม่ได้รับคำแนะนำหรือสนับสนุนจากพ่อแม่ให้กล้าเปิดเผยตัวเองหรือกล้าแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ด้วย

แบบที่ 2 การสื่อสารในครอบครัวแบบปกป้อง (protective) คือ รูปแบบการสื่อสารที่ให้ความสำคัญของสังคม ประเพณียึดถือปฏิบัติซึ่งปลูกฝังกันมาเป็นลำดับแรก ในขณะที่ยึดถือหรือให้ความสำคัญต่อเรื่องของความคิด ความถูกต้องของเนื้อหาและข้อเท็จจริงที่สื่อความเป็นอันดับริ่งลงไป การสื่อสารในลักษณะนี้จะแสดงให้เห็น ได้จากการที่เด็กถูกสอนให้เชื่อฟังคล้อยตามผู้ใหญ่ เพื่อที่อยู่ร่วมกันในครอบครัวหรือติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ได้เป็นอย่างดีและราบรื่น เด็กจะถูกสอนไม่ให้แสดงความคิดเห็นขัดแย้งโต้เถียง แม้ในความคิดของตนเองจะไม่เห็นด้วย หรือไม่ถูกต้องก็ตาม

แบบที่ 3 การสื่อสารภายในครอบครัวแบบเปิดเผย (pluralistic) คือ รูปแบบการสื่อสารที่ให้ความสำคัญในการให้เด็กรู้จักพัฒนาความคิดเห็นที่เป็นของตัวเองกล้าแสดงออก แม้กระทั่งความคิดเหล่านั้นจะแตกต่างกัน ลักษณะที่สังเกตได้ก็คือเด็กจะถูกอบรมสั่งสอนให้รู้จักมีแนวความคิดใหม่ๆ และกล้าที่จะแสดงออกโดยการอภิปราย ถกเถียงในประเด็นเรื่องราวต่าง ๆ ในสถานการณ์รอบตัวกับบุคคลอื่น ๆ รู้จักกล้าตัดสินใจด้วยตนเองโดยไม่ต้องกลัวว่าความคิดเห็นที่ขัดแย้งไม่ตรงกับพ่อแม่ นั้นจะทำให้พ่อแม่ไม่พอใจหรือเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและ โดยไม่ต้องหวงพะวงยึดติดอยู่กับสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีมากนัก คือให้ความสำคัญกับการเชื่อฟังผู้ใหญ่ การคล้อยตามความสามัคคีกลมเกลียวเป็นเรื่องรองลงไป

แบบที่ 4 การสื่อสารในครอบครัวแบบเห็นพ้องต้องกัน (consensual) มีลักษณะพฤติกรรมสื่อสารที่เน้นยึดถือหรือให้ความสำคัญทั้งการติดต่อสื่อสารที่ยึดถือแบบแผนของสังคมเป็นหลัก และการติดต่อสื่อสารที่ยึดถือแนวความคิดเป็นหลัก กล่าวคือ เรื่องของสังคม ประเพณี และแบบแผนที่ยึดถือปฏิบัติ ปลูกฝังกันมานั้นย้าให้ความสำคัญในขณะเดียวกันก็ไม่ละเลยที่จะให้ความสำคัญกับการสอนให้เด็กรู้จักพัฒนาความคิดเห็นที่เป็นตัวของตัวเองและการแสดงออกแม้ความคิดเหล่านั้นจะแตกต่างกันก็ตาม

2. การแบ่งรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวตามแนวความคิดของ เดวิด แคนเทอร์ และ วิลเลียม เลอร์ (Kantor & William, 1976) แคนเทอร์ (Kantor) และเลห์ (Lehr) ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาวิจัยในสาขาการสื่อสารในครอบครัวได้แบ่งคุณลักษณะหรือแบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ การสื่อสารในครอบครัวแบบปิด (close family communication) การสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด (open family communication) และการสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อย (random family communication) แต่ละแบบมีข้อดีและข้อเสียในตัวเอง และอาจเป็นแบบวิธีสร้างสรรค์หรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับทางเลือกสรรมาใช้ในแต่ละสถานการณ์ ได้แก่ (ธีรนนท์ อนุวัชรวิวงศ์, 2533)

2.1 การสื่อสารในครอบครัวแบบปิด หมายถึง แบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวที่เข้มงวดมีการวางระเบียบกฎเกณฑ์อย่างรัดกุม ผู้ที่กำหนดกฎเกณฑ์คือผู้ที่มีอำนาจสูงสุดซึ่งมักได้แก่พ่อ โดยผู้กำหนดกฎเกณฑ์จะเป็นผู้ให้คำแนะนำและควบคุมกิจกรรมต่างๆของครอบครัว ประเด็นของการสนทนาและข้อมูลข่าวสารที่ผ่านสื่อต่างๆเข้ามาจะต้องถูกกลั่นกรองด้วยข้อจำกัดต่างๆ เพื่อให้เป็นไปตามบรรทัดฐานของครอบครัว ซึ่งจะกำหนดว่าอะไรในบ้างที่สมาชิกควรจะได้ประสบพบเห็นอะไรบ้างที่ไม่ควรเด็กในครอบครัวที่วุ่นวายจะได้รับรางวัลเป็นสิ่งตอบแทน ในทางตรงกันข้ามก็ใช้การลงโทษในเด็กที่ไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่ สำหรับเรื่องเวลาจะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามีการวางระเบียบเวลาอย่างเคร่งครัด มีตารางเวลาสำหรับกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และทุกคนต้องรักษาระเบียบ เช่น จะต้องกลับบ้านไม่เกิน 17.00 น. จะต้องเข้านอนก่อน 22.00 น. ข้อความที่ ผู้ใหญ่มักพูดกับเด็กในครอบครัวแบบนี้ได้แก่ ข้อความทำนองชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเกียรติยศของวงศ์ตระกูล

ผลดีของการสื่อสารในครอบครัวแบบปิด

- บิดา มารดา หรือหัวหน้าครอบครัว สามารถใช้อำนาจกับบุตรทำให้เกิดประสิทธิผลในการปกครองวินัยภายในบ้าน

- ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยแก่เด็ก

- การใช้จายมีการจัดสรรอย่างรอบคอบไม่ปล่อยให้มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย

- การเปิดรับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ของบุตรต้องผ่านการกลั่นกรองจากหัวหน้าครอบครัว

หากหัวหน้าครอบครัวมีความรู้ความสามารถถ่ายทอด จะทำให้บุตรมีความรู้ด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ผลเสียของการสื่อสารในครอบครัวแบบปิด

- บุตรมีความกลัวบิดามารดามากจนไม่สบายใจ เมื่ออยู่ใกล้หรือเมื่อพูดคุยด้วยทำให้เกิดความขัดแย้งและเก็บกด

- ในการสนทนากการเปิดรับข่าวสารของบุตรต้องมีการกลั่นกรองจากบิดาหรือหัวหน้าครอบครัวอยู่เสมอ หากบิดามารดาหรือหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ที่กว้างขวางก็ไม่สามารถให้ความกลั่นกรองเพื่อถ่ายทอดแก่บุตร ทำให้บุตรไม่สามารถรับรู้ข่าวสารที่มีคุณค่า หรือข่าวสารที่ได้รับไม่น่าสนใจ ทำให้บุตรต้องแสวงหาข้อมูลเอง ซึ่งทำให้เกิดผลเสียแก่เด็กเนื่องจากเด็กไม่กล้านำมาสอบถามบิดามารดา ทำให้ตัดสินใจผิดพลาด

- การที่ครอบครัวเคร่งครัดเรื่องเวลาจนทำให้บางครั้งบุตรเกิดปัญหาได้เนื่องจากการคบเพื่อนทั้งชายหญิงและปัญหาการจราจรในปัจจุบันทำให้อาจกลับบ้านไม่ตรงเวลา ครอบครัวแบบปิดจะเคร่งครัดมาก ทำให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับบุตร ไม่กล้าไปทำกิจกรรมต่าง ๆ กับเพื่อนทำให้ไม่มีโอกาสพัฒนาการปรับตัวให้เข้ากับเพื่อน

2.2 การสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด หมายถึง แบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวที่สมาชิกแต่ละคน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจความเป็นไปต่าง ๆ ภายในครอบครัวสูง แต่ละคนมีบทบาทค่อนข้างมากมีความยืดหยุ่นสูง แม้ว่าโดยปกติแล้วพ่อแม่มีอำนาจมากกว่าลูก แต่มีบทบาทเฉพาะที่จำเป็น กฎระเบียบของครอบครัวเป็นสิ่งที่ผ่อนผันและเปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่น เวลาาร่วมรับประทานอาหารเย็นอาจเปลี่ยนแปลงโดยการตัดสินใจของคนส่วนใหญ่ในบ้านหรือบางคนอาจจะไม่มาร่วมรับประทานอาหารเย็นที่บ้านก็ได้ ประเด็นต่าง ๆ เป็นเรื่องที่พูดคุยถกเถียงกันได้ การโน้มน้าวใจเป็นวิธีการที่พ่อแม่มักใช้ได้ผลดีกว่าการแสดงอิทธิพลเหนือลูก ทุกคนมีสิทธิ์โน้มน้าวจิตใจสมาชิกคนอื่น ๆ ให้ทำในสิ่งที่ตนต้องการ แม้ว่าโดยปกติพ่อแม่จะเป็นหัวหน้าครอบครัว มีอำนาจในการจัดการต่าง ๆ ภายในบ้าน แต่โครงสร้างของอำนาจไม่ได้เป็นไปอย่างตายตัว แต่ละคนมีสิทธิ์ที่จะเสนอ ร่วมตัดสินใจและดำเนินการได้ ครอบครัวแบบนี้มีการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกมาก พร้อมกันนั้นก็รับอิทธิพลจากภายนอกอยู่เสมอไม่มีการสะกิดกันข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ที่หลั่งไหลมาสู่ครอบครัวเหมือนระบบปิด

ผลดีของการสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด

- สมาชิกมีสิทธิในการปรับความต้องการของตนเองให้เข้ากับความต้องการของสมาชิกอื่น ๆ โดยใช้วิธีการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวจิตใจคนอื่นและยืดหยุ่นซึ่งกันและกันเป็นสำคัญ ทำให้บุตรกล้าแสดงออกอย่างถูกวิธี เมื่อมีปัญหาคับข้องใจก็กล้าที่จะขอคำปรึกษาจากบิดามารดาหรือพี่น้องในททุก ๆ เรื่อง ทำให้เด็กมีความมั่นใจ กล้าคิด กล้าทำ

- ครอบครัวแบบเปิด มีการพัฒนาในตัวสมาชิกทางด้านอารมณ์ สังคม สติปัญญา การเข้าสังคม มีการฝึกฝนให้เผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว การถ่ายทอดจากบิดามารดา

- มีการติดต่อจากบุคคลภายนอกสม่ำเสมอ ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้เรียนรู้การดำเนินชีวิต ที่มีหลายรูปแบบในสังคม ทำให้เด็กพัฒนาการใช้ชีวิตในสังคมได้ดี

ผลเสียของการสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด

บางครั้งมีสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความแตกแยกได้ง่ายจากการที่สมาชิกต่างยึดถือความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ เมื่อมีข้อขัดแย้งก็ยิ่งเอาชนะกัน เป็นเหตุให้สมาชิกแสดงความก้าวร้าวต่อกันมากยิ่งขึ้น

2.3 การสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อย หมายถึง แบบวิธีการสื่อสารในครอบครัวที่สมาชิกแต่ละคนสามารถทำอะไรตามที่ต้องการได้ กฎระเบียบต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวแบบนี้เน้นไปตามสบายในแบบฉบับของแต่ละคน เรื่องที่แต่ละคนสนใจมักเป็นเรื่องปัจจุบัน ไม่มีเป้าหมายระยะยาวสำหรับอนาคต การใช้ทรัพยากรหรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในครอบครัวแบบนี้มักเป็นไปเพื่อจัดการกับปัญหาเฉพาะหน้า ครอบครัวแบบนี้ติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกสูงและรับอิทธิพลภายนอกตามอัธยาศัยของสมาชิกแต่ละคน ความเป็นอยู่เป็นไปตามความพอใจของแต่ละคน เช่น ในขณะที่คนอื่น ๆ นอนหลับอาจจะมีการทำงานหรือ รับประทานอาหาร เวลารับประทานอาหารแต่ละมื้อ ไม่คงที่ขึ้นอยู่กับการจัดการในชีวิตประจำวันของสมาชิกแต่ละคน ในสภาพการณ์ที่ทำอะไรตามสบาย หากเมื่อดำเนินไปอย่างราบรื่น เมื่อนั้นจะมองเห็นว่าครอบครัวแบบนี้ให้โอกาสแก่บุคคลที่จะดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสรรค์ แต่หากเมื่อใดที่ดำเนินไปอย่างซบเซาลง เราจะมองเห็นว่าครอบครัวแบบนี้เป็นหนทางไปสู่ความแตกร้างได้ง่าย เด็ก ๆ อาจถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอ

ผลดีของการสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อย

- เปิดโอกาสให้สมาชิกดำเนินชีวิตได้อย่างเสรี ไม่มีกฎระเบียบหรือข้อบังคับ
- สมาชิกมีการพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องฝึกหัดคิดหาทางออกให้ตนเองอยู่เสมอ

ผลเสียของการสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อย

- เป็นหนทางไปสู่ความแตกแยกได้ง่าย เพราะไม่มีผู้ควบคุมดูแล
- เด็กในครอบครัวถูกปล่อยปละละเลย ไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอ ทำให้เด็กขาดความอบอุ่น

ดังนั้นจากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นพบว่ารูปแบบการสื่อสารในครอบครัว แบ่งออกเป็น 2 แนวคิดที่สำคัญ ได้แก่แนวคิดของแมคเคลอด เชฟฟี และแวกแมน (McLeod, Chaffee & Wackman, 1972) ซึ่งแบ่งรูปแบบการสื่อสารระหว่างพ่อแม่-ลูกออกเป็น 4 แบบด้วยกัน ได้แก่ การสื่อสารภายในครอบครัวแบบอิสระ การสื่อสารภายในครอบครัวแบบเน้นการเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่

การสื่อสารในครอบครัวแบบเปิดเผยและการสื่อสารภายในครอบครัวแบบเห็นพ้องต้องกัน ส่วนอีกแนวคิดหนึ่ง ได้แก่ แนวคิดของแคนเทอร์ และเลห์ (Kantor & Lehr, 1976) ได้แบ่งรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวออกเป็น 3 แบบด้วยกัน คือ การสื่อสารในครอบครัวแบบปิด (close family communication) การสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด (open family communication) และการสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อย (radom family communication)

ดังนั้นจากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นผู้วิจัย ได้ยึดถือแนวความคิดของแมคลอด เชพพี และแวกแมน (Mcleod, Chaffee & Wackman, 1972) ในการศึกษาวิจัยรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวกับความรู้สึที่มีคุณค่าในตนเองของวัยรุ่น ซึ่ง การสื่อสารแนวความคิดนี้สามารถแสดงถึงสัมพันธภาพภายในครอบครัว โครงสร้างภายในครอบครัว และเป็นผลรวมของรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวโดยไม่ยึดถือรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแต่ให้ความสำคัญทั้ง 2 ทิศทางซึ่งสามารถสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งยังแสดงถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรอีกด้วย

การพัฒนาการสื่อสารในครอบครัว

การสื่อสารในครอบครัวอาจมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ หรือขาดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในด้านต่าง ถ้าเป็นไปตามที่พึงประสงค์ เรียกว่า “การสื่อสารที่มีสุขภาพดี” (healthy communication) ถ้าไม่เป็นไปตามที่พึงประสงค์ เรียกว่า “การสื่อสารที่ขาดสุขภาพดี” (unhealthy communication) อย่างไรก็ตามการที่จะตัดสินว่าการสื่อสารในครอบครัวใดมีลักษณะที่พึงประสงค์หรือไม่ โดยไม่คำนึงถึงค่านิยมส่วนบุคคลหรือค่านิยมของสังคมนั้นเป็นเรื่องยาก แต่อาจกล่าวได้อย่างกว้าง ๆ ว่า การสื่อสารที่มีสุขภาพดีควรจะเป็นไปในทางสร้างสรรค์ สมาชิกจะรู้สึกอบอุ่นเป็นกันเองมีความสมบูรณ์พูนสุขและให้ความยุติธรรมสำหรับทุกคน (ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, 2529) นักวิชาการที่สนใจเรื่องการสื่อสารในครอบครัวหลายท่านได้ให้แนวทางบางประการแก่พ่อแม่ในการสื่อสารกับเด็กพอสรุปได้ ดังนี้

1. ควรแสดงให้เห็นได้ว่าพ่อแม่สนใจและเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือทุกเวลาที่เด็กต้องการ (จรรยา สุวรรณทัต, 2529)
2. ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้สื่อความหรือบอกเล่าเหตุการณ์ที่เด็กต้องการ (จรรยา สุวรรณทัต, 2529) โดยพ่อแม่จะต้องให้ความสนใจในการรับฟังซึ่งอาจแสดงออกด้วยการถามในสิ่งที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับเรื่องที่เล่า หรือแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม เป็นต้น (ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, 2529)
3. ในการสื่อสารกับเด็กต้องให้เกียรติเด็กโดยยึดหลักความสุภาพ ไม่ควรขัดคอ หรือ

ใช้คำพูดที่ทำให้เด็กรู้สึกด้อย (จรรยา สุวรรณทัต, 2529) เช่น การบ่น การตำหนิ ประจาน รวมทั้งการยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ทั้งในกรณีที่เด็กใน ครอบครัวเดียวกัน และในครอบครัวอื่น ทั้งนี้เพราะจะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกท้อแท้จนอาจเกิดเป็นพฤติกรรมที่เป็นปัญหาในลักษณะต่าง ๆ ได้ (ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์, 2529)

4. การให้แรงเสริมแก่เด็ก อาจใช้วิธีสนับสนุนด้วยคำพูด หรือวาจาทางบวก (จรรยา สุวรรณทัต, 2529) กล่าวคือ การทักด้วยใจเห็นใจ ไม่ใช่ด้อยค่ารุนแรง ถูกหรือสบประมาทเด็ก (วันเพ็ญ บุญประกอบ, 2531) ส่วนการชมเชยเด็กนั้น แม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ดีแต่มีข้อระวังเช่นกัน ไม่ควรชมอย่างพร่ำเพรื่อหรือมากเกินไปจนความจำเริญ (ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, 2528)

5. ในการสื่อสารกับเด็กควรยึดหลักเหตุผลเป็นหลัก ไม่ควรใช้อารมณ์ (จรรยา สุวรรณทัต, 2529) แต่หากพ่อแม่เผลอบ่นด่าโทโสก็ควรยอมรับความผิดพลาดเพราะจะช่วยคลี่คลายสถานการณ์ให้ดีขึ้นได้ (สุนิตย์ เป็นนานบอน, 2528)

6. เมื่อเด็กเกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมพ่อแม่ไม่ควรตกใจโวยวายควรทำจิตใจให้สงบอย่าด่วนตำหนิหรือลงโทษแต่ควรได้ถามให้ชัดเจนเสียก่อน (วันเพ็ญ บุญประกอบ, 2531, หน้า 21) ซึ่งในกรณีนี้ควรจะถามว่า “เกิดอะไรขึ้น” ไม่ควรตั้งคำถามว่า “ทำไมจึงเกิดขึ้น” (จรรยา สุวรรณทัต, 2529)

7. ควรทำให้เด็กรู้สึกว่าคุณแม่ยอมรับเขา และอยู่เคียงข้างเขาเสมอ เมื่อการกระทำนั้นถูกต้อง (จรรยา สุวรรณทัต, 2529)

8. ควรตอบสนองเด็กด้วยความเห็นใจ (empathy) กล่าวคือ ทำให้เด็กรับรู้ว่าคุณเข้าใจความรู้สึกของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเด็กกำลังรู้สึกว่าคุณผิดพลาด ซึ่งอาจแสดงออกโดยกิริยาท่าทางในการฟัง เช่นการ โน้มตัวเข้าหาอย่างสนใจ โอบบ่าลูกไว้ เพิ่มการสัมผัสให้ลูกรู้สึกอบอุ่น (ถิรนนท์ อนวัชศิริวงศ์, 2528)

9. ในบางกรณีที่เด็กเกิดความขัดแย้งกับพ่อแม่ เช่น เด็กไม่ปฏิบัติตามที่พ่อแม่แนะนำ พ่อแม่อาจใช้การสัมผัสต่อเด็กในลักษณะต่าง ๆ เช่น การใช้สายตา การกอดรัด ซึ่งจะช่วยให้เด็กเกิดความรู้สึกที่ดีอันจะส่งผลต่อการทำความเข้าใจกัน (สุนิตย์ เป็นนานบอน, 2528) ในเรื่องเกี่ยวกับการแสดงความรัก โดยการสัมผัสจากพ่อแม่มีข้อคิดที่ผู้ใหญ่ควรให้ความสนใจระลึกไว้เสมอที่ได้ เด็กวัยรุ่นก็ยังมีความต้องการสิ่งเหล่านั้นอยู่ เช่น การลูบศีรษะ การจูบหน้าผาก การกอด เพราะการสัมผัสเหล่านี้จะทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่น แต่พ่อแม่ก็ควรใช้ให้เหมาะสมไม่พร่ำเพรื่อเกินไป ลักษณะการแสดงความรักอย่างนี้ จะสร้างความมั่นใจกับเด็กว่าพ่อแม่ยังรักเขาอยู่ ฉะนั้นจึงไม่ควรผลักไสลูก (วันเพ็ญ บุญประกอบ, 2531) แต่ควรแสดงกิริยากับลูกในโอกาสอันสมควร เช่น เมื่อได้

พบหน้ากันภายหลังจากกันไประยะหนึ่งเมื่อมีการหยอกล้อเล่นหัวกัน เป็นต้น
(สุนิตย์ เป็นนานอน, 2528)

10. ในการสื่อสารจะต้องพิจารณาเวลาและโอกาสให้เหมาะสม เช่นในกรณีที่ต้องการ
ตักเตือนเด็ก พ่อแม่ควรเลือกสภาพการณ์ที่เป็นส่วนตัวมากกว่าการกระทำต่อหน้าคนมาก ๆ
(จรรจา สุวรรณทัต, 2529)

11. ควรให้ความเป็นกันเองกับเด็ก ซึ่งอาจสร้างความรู้สึกนี้ได้ดี ถ้ามีการพูดจา
หยอกล้อ หรือเล่นหัวกับเด็กบ้าง (พยอม อิงคนวัฒน์, 2530)

12. ไม่ควรใช้อำนาจในการสื่อสารกับเด็ก (จรรจา สุวรรณทัต, 2529) ตัวอย่างเช่น
การฝึกระเบียบวินัย ถ้าใช้คำพูดลักษณะงูใจจะได้ผลดีกว่าลักษณะการออกคำสั่ง
(เรียม ศรีทอง, 2530)

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอที่จะสรุปได้ว่าการสื่อสารในครอบครัวพ่อแม่จะต้องคำนึงถึงเนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อและวิธีการสื่อ โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับระดับพัฒนาการของเด็กอีกทั้งพ่อแม่ควรจะต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับทักษะการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทักษะการพูดทักษะการฟัง การแสดงกิริยาท่าที อย่างไรก็ตามต้องอยู่บนพื้นฐานความจริงใจด้วยและประการสุดท้ายที่ต้องให้ความสำคัญด้วยคือ การเลือกจังหวะเวลา หรือให้โอกาสในการสื่อสารกับเด็กอย่างเหมาะสม

งานวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารในครอบครัว

การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวเกี่ยวกับความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง
จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาสามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านการรับรู้เรื่องการสื่อสาร มีดังนี้

พูซาน (Bhushan, 1993) ได้ศึกษาการสื่อสารในครอบครัว ระหว่างพ่อแม่และลูกวัยรุ่น
จากครอบครัวเดียว จำนวน 32 ครอบครัว พบว่า การสื่อสารในครอบครัวของพ่อแม่และลูกมีการรับรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ทั้งพ่อและแม่รู้สึกพึงพอใจเกี่ยวกับการสื่อสารของตน แม่จะเปิดโอกาสหรือเปิดใจรับต่อลูกวัยรุ่นมากกว่าพ่อ พ่อแม่รู้สึกยุ่งยากใจในการสื่อสารกับลูกชายมากกว่าลูกสาว ในขณะที่ลูกวัยรุ่นชายรู้สึกถูกจำกัดสิทธิเสรีอย่างมากจากพ่อ และลูกวัยรุ่นหญิงรู้สึกถูกขัดขวางการแสดงออกอย่างอิสระจากแม่

ด้านเกี่ยวกับทัศนคติการสื่อสาร มีดังนี้

ศิริพร สิริยาภูล (2534) ได้ทำการศึกษาทัศนคติของบุตรวัยรุ่นที่มีต่อรูปแบบการสื่อสารในครอบครัว พบว่า บุตรวัยรุ่นที่ได้รับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแตกต่างกันมีทัศนคติต่อการสื่อสารในครอบครัวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 ทั้งในส่วนของการสื่อสารจากบิดาและการสื่อสารจากมารดา บิดามีการสื่อสารเชิงบวกและเชิงลบในครอบครัวน้อยกว่ามารดา

บุตรวัยรุ่นหญิงมีการรับรู้การสื่อสารเชิงบวกในครอบครัวมากกว่าบุตรวัยรุ่นชาย และบิดามารดาที่มีการศึกษาแตกต่างกัน มีการสื่อสารในครอบครัวเชิงบวกแตกต่างกัน

ด้านการเปิดรับสื่อ มีดังนี้

วาริศา พลายบัว (2532) ได้ศึกษารูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวการเปิดรับสื่อสารมวลชน และทัศนคติต่อสถานภาพสตรีของนักศึกษาในกรุงเทพมหานคร พบว่ารูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวแบบปิดไม่มีความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อมวลชน แต่แบบปล่อยมีความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อสารมวลชนและรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อสถานภาพของสตรี

อารียา นุชอนงค์ (2541) ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวกับความก้าวร้าวของวัยรุ่นจากการศึกษา พบว่า วัยรุ่นที่มีการสื่อสารแบบเปิดจะมีความก้าวร้าวต่ำ วัยรุ่นที่มีการสื่อสารในครอบครัวแบบปิดจะมีความก้าวร้าวปานกลางและวัยรุ่นที่มีการสื่อสารในครอบครัวแบบปล่อยจะมีความก้าวร้าวสูง

ขวัญใจ ผลเจริญสุข (2539) ศึกษาเกี่ยวกับ การสื่อสารในครอบครัวกับความรู้ทัศนคติเกี่ยวกับยาบ้า ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่านักเรียนส่วนใหญ่มีรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด สื่อมวลชนที่นักเรียนเปิดรับบ่อยที่สุดคือโทรทัศน์ ส่วนผลของการเปิดรับเรื่องราวเกี่ยวกับยาบ้าจากสื่อโทรทัศน์ทำให้หลีกเลี่ยงการลองเสพสื่อวิทย์ทำให้เกรงกลัวอันตราย และสื่อหนังสือพิมพ์ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจ นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับยาบ้าในระดับปานกลาง และเห็นด้วยกับการต่อต้านยาบ้า

พชนี เชยจรรยา และ ประทุม ฤกษ์กลาง (2531) ได้ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวและการเปิดรับสื่อมวลชนของเยาวชนในกรุงเทพมหานคร พบว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวมีจำนวนไม่แตกต่างกันไม่ว่าจะใช้วิธีการแบ่งตามแนวคิดของแมคคลอด และ เชฟฟี หรือแนวคิดของเดวิด แคนเทอร์ และวิลเลียม เสร้ และยังพบว่าปริมาณการสื่อสารภายในครอบครัวมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบ Laissez- fair ตามแนวคิดของของแมคคลอด และเชฟฟี และมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแบบเปิด (open family communication) ตามแนวคิดของเดวิด แคนเทอร์ และวิลเลียม เสร้

แมคคลอด แชฟฟี และแวกแมน (McLeod, Chaffee & Wackman, 1972) ได้ศึกษา พบว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวระหว่างพ่อ แม่ กับลูก มีความสัมพันธ์กับการใช้สื่อเพื่อรับข่าวสารของเด็กวัยรุ่น การวิจัยครั้งนี้ได้ควบคุมตัวแปรอื่นไว้เรียบร้อยแล้ว พบว่า ในบ้านที่เด็กถูกสอนให้

แสดงความคิดเห็นได้ และเปิดโอกาสให้ได้เถียงได้ มักเป็นผลให้เด็กเปิดรับข่าวสารที่มีเนื้อหาสาระมากกว่าการเปิดรับข่าวสารด้านบันเทิง ซึ่งเด็กอื่น ๆ จะได้รับจากการใช้สื่อนั้น

นอกจากนั้นยังพบว่ามีงานวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของการสื่อสาร เช่น งานวิจัยของ

ศิริพร พูลรักษ์ (2539) ได้ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวที่มีผลต่อพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเด็กและวัยรุ่น พบว่า เด็กและวัยรุ่นที่ได้รับรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวแตกต่างกันมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่อผู้อื่นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์ทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วยการรับรู้การสื่อสารในครอบครัวทางบวกมากกว่ากลุ่มที่มีมีโนภาพแห่งตนต่ำที่ระดับนัยสำคัญ.05

นิสาร์ตน์ ทองอุปการ (2538) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวและทัศนคติเรื่องเพศของวัยรุ่นในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า รูปแบบการสื่อสารในครอบครัวมีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อเรื่องเพศและพฤติกรรมการเปิดรับหนังสือพิมพ์และนิตยสารซึ่งพฤติกรรมการเปิดรับหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์ต่อทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องเพศโดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีรูปแบบการสื่อสารแบบเปิด มีทัศนคติต่อเรื่องเพศในเชิงบวกและเป็นกลาง

สิริชัย วงษ์สาริตศาสตร์ (2532) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ในครอบครัว พฤติกรรมการสื่อสาร และรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวของโสเภณีชาย โดยเปรียบเทียบกลุ่มโสเภณีชายที่ทำงานในสถานบริการเฉพาะ กลุ่มรักร่วมเพศในกรุงเทพมหานครจำนวน 100 คนกับกลุ่มที่ประกอบอาชีพอื่น ยกเว้นอาชีพโสเภณี บริเวณย่านพัฒนาพงศ์จำนวน 100 คนเท่ากัน พบว่า ด้านความสัมพันธ์กับบิดามารดามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในด้านรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวทั้ง 2 กลุ่มไม่มีความแตกต่างกัน

Yosof (1985) ได้ทำการศึกษาเพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร 3 ตัวคือการสื่อสารระหว่างบิดามารดากับบุตรวัยรุ่นมโนภาพแห่งตนและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยใช้ผู้ปกครองและนักเรียนจากโรงเรียนมัธยมศึกษาในมาเลเซียจำนวน 341 คู่ เป็นกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารของบิดามารดากับบุตรวัยรุ่นมีความสัมพันธ์ทางบวกกับกลุ่มที่มีมโนภาพแห่งตนสูง ความสัมพันธ์ทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้วย มีการรับรู้การสื่อสารในครอบครัวทางบวกมากกว่ากลุ่มที่มีมโนภาพแห่งตนต่ำที่ระดับนัยสำคัญ .05

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวกับการรับรู้เรื่องการสื่อสาร ทัศนคติเกี่ยวกับการสื่อสาร การเปิดรับสื่อ และผลกระทบของการสื่อสาร เช่น พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ทัศนคติเรื่องเพศ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การใช้ยาบ้า เป็นต้น